

GARANCITË LIGJORE PËRBALLË
REALITETIT TË PËRDITSHËM:

**TË DREJTAT E
KOMUNITETEVE
JOSHUMICË NË
KOSOVË**

Autorët:

Ky raport është rezultat i mbledhjes dhe analizës së vazhdueshme të të dhënave nga OJO Aktiv dhe anëtarët e platformës Empirika, si dhe një hulumtimi të veçantë të realizuar për këtë qëllim. Kontribut të rëndësishëm në hartimin e këtij udhëzuesi dhanë edhe ekspertët e pavarur, Senad Shaboviq dhe Erdem Bute, njohës të të drejtave të pakicave me seli në Kosovë.

Dizajni: Nina baldini

Donator: Fondacioni Kombëtar për Demokraci (NED)

Botues: OJO AKTIV

Adresa: Kralja Petra 183a, Mitrovica e Veriut

Email: info@ngoaktiv.org

Ueb-faqja: www.ngoaktiv.org

Kosovë, Mars 2025

Përmbajtje

Përmbledhje ekzekutive	5
Mekanizmat Ligjorë dhe Institucionalë për Komunitetet Jo-Shumicë në Kosovë	7
Komuniteti serb	13
Komuniteti Goran	29
Komunitetet Rome, Ashkali dhe Egjiptiane	33
Komuniteti Boshnjak	38
Komuniteti Turk	40

Përmbledhje ekzekutive

Raporti i AKTIV për të Drejtat e Komunitetit ofron një pasqyrë vjetore të situatës së komuniteteve jo-shumicë në Kosovë, duke analizuar qasjen e tyre në të drejtat, përfaqësimin politik, sigurinë dhe kushtet socio-ekonomike. Ky raport bazohet në të dhënat e mbledhura përmes monitorimit, hulumtimit në tavolinë, diskutimeve të grupeve të fokusit dhe intervistave me përfaqësues të komunitetit.

Edicioni i vitit 2025 nxjerr në pah sfidat me të cilat përballen komunitetet jo-shumicë, veçanërisht në aspektin e jostabilitetit ekonomik, qasjes ligjore, përfaqësimit institucional dhe shqetësimeve të sigurisë. Ky edicion gjithashtu përshkruan zhvillimet kryesore nga viti i kaluar dhe ofron rekomandime të politikave që synojnë adresimin e këtyre sfidave. Periudha e raportimit për këtë raport kryesisht është nga fillimi i vitit 2024.

Ky raport përfshin një analizë të mekanizmave ligjorë dhe institucionalë në dispozicion të komuniteteve jo-shumicë në Kosovë, përfshirë edhe përfaqësimin e tyre politik në nivel qendror dhe lokal, qasjen e tyre në drejtësi dhe mekanizmat për pjesëmarrjen e komunitetit. Ndërsa këto struktura ekzistojnë në parim, efektiviteti i tyre ndryshon në praktikë, me shumë komunitete që luftojnë për të ushtruar plotësisht të drejtat e tyre për shkak të pengesave institucionale, dinamikës politike dhe boshllëqeve në zbatim.

Disa nga shqetësimet kryesore lidhen me serbët e veriut të Kosovës. Dorëheqja e zyrtarëve policor dhe stafit gjyqësor serb nga institucionet e Kosovës në vitin 2022 krijoi një boshllëk të sigurisë dhe ate ligjor në veri të Kosovës. Megjithatë janë vendosur rekrutë të rinj policorë, përfshirë zyrtarë serbë, situata mbetet e tensionuar dhe besimi në zbatimin e ligjit është i ulët.¹ Prania e Njësiave Speciale të Policisë së Kosovës, të përbëra tërësisht nga shqiptarë etnikë, ka kontribuar në perceptimet tek serbët e Kosovës për policimin e motivuar nga etnia. Për më tepër, analiza e mediave sociale zbuloi mijëra postime ku anëtarë të Policisë së Kosovës promovonin narrativa etno-nacionaliste, të cilat ngrisin shqetësime për paanshmërinë e tyre.²

¹ Sipas Barometrit të Sigurisë 2022 nga Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë, besimi në Policinë e Kosovës ndryshon ndjeshëm midis komuniteteve të ndryshme etnike. Ndërsa 77% e shqiptarëve të Kosovës shprehin besim ose besim të plotë në Policinë e Kosovës, vetëm 14.2% e serbëve të Kosovës ndajnë një nivel të ngjashëm besimi. Shumica e serbëve të Kosovës, afërsisht 60%, tregojnë pak ose aspak besim. Shih në: https://westernbalkanscenter.org/article/from-crisis-management-to-stability-and-integration-navigating-kosovos-security-landscape?utm_source=chatgpt.com

² Organizatat e shoqërisë civile publikuan një raport të titulluar “Etnizimi i Policisë së Kosovës: Erozioni i Bazës së Ahtisaarit për një Institucion Qytetar dhe Multietnik”: <https://ngoaktiv.org/en/news/ethnization-of-kosovo-police-erosion-of-ahtisaaris-basis-of-a-civic-and-multiethnic-institution/>

Çështjet ekonomike dhe financiare kanë rritur më tej tensionet, veçanërisht pas heqjes së dinarit serb në Kosovë. Ky vendim ka ndërprerë transaksionet financiare kryesisht për serbët, por edhe për komunitetet tjera që mbështeten në pagesat nga Serbia. Shumë biznese lokale në zonat me shumicë serbe janë prekur negativisht, pasi banorët udhëtojnë në Serbi për transaksione financiare dhe blerje. Mbyllja e institucioneve të drejtuara nga Serbia, siç janë zyrat postare dhe të mirëqenies sociale ka komplikuar më tej jetën e përditshme për komunitetet e prekura.³ Qasja në shërbimet publike mbetet një sfidë, me pengesat gjuhësore që vazhdojnë të pengojnë ndërveprimin me institucionet e Kosovës. Komunitetet raportojnë vështirësi në marrjen e shërbimeve në gjuhën e tyre amtare, duke kufizuar aftësinë e tyre për t'u angazhuar në mënyrë efektive me institucionet. Ndërsa disa gjykata dhe zyra administrative lokale ofrojnë shërbime në gjuhën serbe, kjo është çështje është inkosistente në nivele të ndryshme të qeverisjes.⁴

Raporti përmban rekomandime që synojnë përmirësimin e statusit të komuniteteve jo-shumicë në Kosovë. Këto rekomandime përqendrohen në rritjen e përfaqësimit politik dhe institucional, ofrimin e sigurisë dhe paanshmërisë së zbatimit të ligjit, adresimin e sfidave ekonomike, përmirësimin e qasjes në shërbimet publike dhe nxitjen e marrëdhënieve më të mira ndëretnike.

³ Zyrtarët e SHBA-së dhe BE-së shprehin shqetësim për detyrimin e pakicës serbe etnike nga Prishtina të përdorë euron:
<https://www.theguardian.com/world/2024/feb/06/kosovo-accused-of-raising-ethnic-tensions-by-banning-use-of-serbian-dinar>

⁴ Organizatat civile dhe mediat nisin një fushatë për të drejtat gjuhësore:
<https://ngoaktiv.org/en/news/launching-a-campaign-for-language-rights/>

Mekanizmat Ligjorë dhe Institucionalë për Komunitetet Jo-Shumicë në Kosovë ⁵

Niveli Qendror

⁵ Për më shumë informacion mbi mekanizmat institucionalë dhe analizën e efektivitetit të tyre, shih "Analiza Krahase: Të Drejtat dhe Pjesëmarrja e Minoriteteve, Pikëpamjet nga Kosova, Sllovakia, Republika Çeke dhe Hungaria", nga AKTIV dhe Fondi i Vishegradit, në: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/08/comparative-analysis-EN.pdf>

⁶ Shih Kushtetutën e Kosovës në: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.KUSHTETUTA_E_REPUBLIKËS_SË_KOSOVËS.pdf

⁷ Shih Kushtetutën e Kosovës në: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.KUSHTETUTA_E_REPUBLIKËS_SË_KOSOVËS.pdf

Në Kuvendin e Kosovës, një system i përfaqësimit proporcional siguron që komunitetet jo-shumicë të kenë ulëse të rezervuara, njëzet (20) nga njëqind e njëzet (120) ulëse. Këto ulëse të rezervuara garantojnë përfaqësim për partitë, koalicionet, iniciativat qytetare dhe kandidatët e pavarur që përfaqësojnë komunitetin serb të Kosovës dhe komunitete të tjera të specifikuar pakicë, bazuar në performancën e tyre zgjedhore. Partitë, koalicionet, iniciativat qytetare dhe kandidatët e pavarur që janë deklaruar se përfaqësojnë komunitetet e tjera do të kenë numrin total të vendeve të fituara përmes zgjedhjeve të hapura, me një numër minimal të ulëseve në Kuvend të garantuara si më poshtë: komuniteti rom, një (1) ulëse; komuniteti ashkali, një (1) ulëse; komuniteti egjiptian, një (1) ulëse; dhe një (1) ulëse shtesë do t'i jepet komunitetit rom, ashkali ose egjiptian me votat më të larta të përgjithshme; komunitetit boshnjak, tre (3) ulëse; komunitetit turk, dy (2) ulëse; dhe komunitetit goran, një (1) ulëse nëse numri i ulëseve të fituara nga secili komunitet është më i vogël se numri i garantuar. ⁶

Kuvendi, me shumicë votash prej dy të tretave, ka autoritetin për të ndryshuar Kushtetutën, duke përfshirë ulëset e rezervuara për përfaqësuesit e komuniteteve pakicë. Është e rëndësishme që të theksohet se Dy (2) Zëvendëskryetarë përfaqësojnë komunitetet jo-shumicë në Kuvend dhe zgjidhen me shumicën e votave të të gjithë deputetëve të Kuvendit. Një (1) Zëvendëskryetar do t'u përkasë deputetëve të parlamentit që mbajnë ulëse të rezervuara ose të garantuara për komunitetin serb, dhe një (1) Zëvendës kryetar do t'u përkasë deputetëve të Kuvendit që mbajnë ulëse të rezervuara ose të garantuara për komunitetet tjera që nuk janë shumicë. ⁷

Një mekanizëm tjetër i rëndësishëm në nivel qendror është Komiteti për të Drejtat dhe Interesat e Komuniteteve, një komision i përhershëm i kuvendit, i cili normalisht përbëhet nga përfaqësues nga komuniteti serb (megjithëse në këtë kohë nuk ka përfaqësues të komunitetit serb), komunitete të tjera jo-shumicë dhe komuniteti shumicë. Ligjet e propozuara mund t'i drejtohen këtij komisioni me kërkesë të çdo anëtarit të Kryesisë së Kuvendit. Komiteti ka autoritetin që të paraqesë sugjerime në komisione tjera përkatëse ose në Kuvend për të siguruar shqyrtimin e duhur të të drejtave të komunitetit. Përveç kësaj, komisioni mund të propozojë në mënyrë autonome ligje dhe masa brenda juridiksionit të tij, të shoqëruara me mendime individuale të anëtarëve. Çështjet gjithashtu mund t'i referohen komisionit për mendime këshilldhënëse nga Kryesia e Kuvendit, komiteta të tjera ose një grup prej të paktën dhjetë deputetësh.

Kushtetuta e Kosovës përcakton miratimin e obligueshëm të komuniteteve jo-shumicë për miratimin, ndryshimin ose shfuqizimin e ligjeve me interes jetik. Këto ligje mbulojnë fusha të ndryshme të rëndësishme, duke përfshirë kufijtë komunalë, themelimin ose shuarjen e komunave, kompetencat e komunave, marrëdhëniet ndërkomunale dhe ndërkufitare, zbatimin e të drejtave të komuniteteve (duke përfshirë të drejtat kushtetuese), përdorimin e gjuhës, zgjedhjet lokale, mbrojtjen e trashëgimisë kulturore, lirinë fetare, marrëveshjet me komunitetet fetare, arsimin dhe përdorimin e simboleve, duke përfshirë ato që lidhen me komunitetet dhe festat zyrtare. Kërkesa siguron përfshirjen e përfaqësuesve nga komunitetet jo-shumicë në vendimmarrje për këtë çështje. Në thelb, dispozitat kushtetuese synojnë të fuqizojnë komunitetet jo-shumicë në Kosovë duke ruajtur identitetin e tyre kulturor, duke siguruar të drejtat arsimore, duke lehtësuar komunikimin dhe duke garantuar përfaqësimin në nivele të ndryshme të qeverisjes.

Qeveria duhet të ketë së paku një ministër nga komuniteti serb i Kosovës dhe një ministër nga një komunitet tjetër jo-shumicë, me një dispozitë për përfaqësim shtesë nëse ka më shumë se dymbëdhjetë ministra. Ngjashëm, duhet të ketë së paku dy zëvendësministra nga komuniteti serb i Kosovës dhe dy nga komunitetet tjera jo-shumicë, me mundësinë e përfaqësimit shtesë nëse numri i ministrave tejkalon dymbëdhjetë. Përzgjedhja e këtyre zyrtarëve përfshin konsultime me partitë, koalicionet ose grupet që përfaqësojnë komunitetet jo-shumicë. Vlen të përmendet se nuk është e thënë domosdoshmërisht që ministrat dhe zëvendësministrat të vijnë nga radhët e subjekteve politike të përfaqësuara në Kuvend, por ata duhet të gëzojnë miratimin e tyre formal.⁸

⁸ Përmbajtja e këtij paragrafi është përcaktuar në Kushtetutën e Kosovës, shih në: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.KUSHTETUTA_E_REPUBLIKËS_SË_KOSOVËS.pdf REPUBLIKE_KOSOVA.pdf

Një mekanizëm tjetër i rëndësishëm për pjesëmarrjen jo-shumicë në vendimmarrje është Zyra për Çështje të Komuniteteve (ZÇK), e themeluar në vitin 2008 në kuadër të Kryeministrisë së Kosovës, e cila shërben si organ këshillimor. Funksionet e saj përfshijnë këshillimin e Kryeministrit për çështjet që lidhen me komunitetin, tërheqjen e vëmendjes ndaj çështjeve që kërkojnë ndërhyrje personale, koordinimin me organet qeveritare dhe organizatat ndërkombëtare, monitorimin e zbatimit efektiv të detyrave dhe politikave, si dhe zhvillimin e kanaleve të komunikimit me komunitetet. E udhëhequr nga një këshilltar politik i emëruar nga Kryeministri, zyra synon që të sigurojë barazi në ndarjen e fondeve, të koordinojë politikat dhe ligjet që lidhen me komunitetet, dhe të promovojë veprime pozitive brenda iniciativave të politikave, duke ruajtur marrëdhëniet me subjektet përkatëse. Duhet të theksohet se pozicioni i drejtorit të ZÇK-së ka qenë jo i plotësuar për disa vite tani.

Komunitetet jo-shumicë kanë në dispozicion edhe Këshillin Konsultativ për Komunitetet (KKK), i cili ndodhet brenda Zyrës së Presidentit të Kosovës dhe është ndër mekanizmat e posaçëm të mbrojtjes së interesave të komuniteteve në nivel qendror. Ai këshillon Presidentin për çështjet e komuniteteve, veçanërisht në lidhje me autoritetin e Presidentit për të shpallur ligjet e miratuara nga Kuvendi. KKK është një kategori kushtetuese dhe funksionet e tij janë të detajuara më tej në Ligjin për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe anëtarëve të tyre. Ai u krijua në mënyrë joformale në vitin 2005 për të kryer një funksion këshillimor me ekipin negociator të Kosovës në procesin e udhëhequr nga Ahtisaari dhe më pas u konstituua zyrtarisht me një dekret presidencial në vitin 2008. Ai ka një buxhet të caktuar për aktivitetet e tij, i cili përdoret për të financuar një numër të kufizuar të projekteve. Neni 60 i Kushtetutës përcakton se mandati i KKK-së është që të shërbejë si një mekanizëm për komunikim të rregullt midis komuniteteve dhe autoriteteve. Ai gjithashtu u mundëson komuniteteve të kenë kontribut të hershëm në nismat ligjore dhe politike të qeverisë dhe institucioneve të tjera qendrore, dhe gjithashtu mund të propozojë edhe vetë nismat legjislative ose politike. KKK përbëhet nga përfaqësues të komunitetit dhe delegatë nga Qeveria, Zyra e Presidentit dhe agjencitë tjera përkatëse.

Kur bëhet fjalë për gjyqësorin në Kosovë, ai është i organizuar në bazë të Kushtetutës së Kosovës.⁹; megjithatë, disa pjesë devijojnë për shkak të Marrëveshjes së Brukselit mbi Gjyqësorin, e cila solli ndryshime në organizimin e Gjyqësorit, veçanërisht në Veri të Kosovës. Kushtetuta përcakton se Gjykata Supreme dhe gjykatat tjera në Kosovë rregullohen nga ligji, me Gjykatën Supreme si autoritetin më të lartë gjyqësor. Gjykata Supreme duhet të ketë të paktën pesëmbëdhjetë përqind (15%) të gjyqtarëve të saj, por jo më pak se tre (3), nga komunitetet jo-shumicë. Kryetari i Gjykatës Supreme emërohet dhe shkarkohet nga Presidenti i Kosovës për një mandat prej shtatë (7) vitesh i cili nuk mund të zgjatet, bazuar në propozimin e Këshillit Gjyqësor të Kosovës. Kryetarët e gjykatave të tjera emërohen sipas dispozitave ligjore.

Për gjykatat tjera me juridiksion të apelit, një minimum prej pesëmbëdhjetë përqind (15%) e gjyqtarëve, por jo më pak se dy (2), duhet të jenë nga komunitetet jo-shumicë. Pas Marrëveshjes së Brukselit për Gjyqësorin, integrimi i gjyqësorit u përfundua ku 40 gjyqtarë dhe 13 prokurorë nga komunitetet jo-shumicë, kryesisht serbë të Kosovës, dhanë betimin para Presidentit të Kosovës. Përveç kësaj, u integruan edhe 149 staf mbështetës, të përzgjedhur më parë (115 për gjykatat dhe 34 për prokuroritë).

Nivel Lokal

Korniza rregullatore që lidhet me pjesëmarrjen e qytetarëve në Kosovë është e larmishme dhe përfshin shumë fusha. Megjithatë, rregulloret në fuqi shpesh lënë shumë hapësirë për autoritetet komunale që të rregullojnë protokollet e tyre brenda kornizës ligjore dhe të konkretizojnë më tej rregullat në nivel komunal. Në varësi të kapaciteteve të administratave komunale, shkathtësisë dhe gatishmërisë së udhëheqjes për të zbatuar parimet e demokracisë pjesëmarrëse në komuna të veçanta, komunat mund t'i zbatojnë këto procese me nivele të ndryshme suksesi.

Proceset e pjesëmarrjes dhe konsultimit të qytetarëve çojnë në rezultate politikash që pasqyrojnë më mirë nevojat dhe pritjet e popullsisë, mbështeten në njohuritë lokale dhe zbusin konfliktet e mundshme. Pjesëmarrja dhe konsultimi i qytetarëve i ndihmojnë zyrtarët e qeverisjes vendore të sigurohen që vendimet e tyre të jenë në përputhje me preferencat publike, duke rezultuar në nivele më të larta të kënaqësisë së qytetarëve.

Nga njëra anë, institucionet lokale kanë një numër të konsiderueshëm të mundësive për të organizuar dhe lehtësuar pjesëmarrjen e qytetarëve në proceset e vendimmarrjes. Megjithatë, ndërsa ekzistojnë dispozita ligjore, politike dhe institucionale për të lejuar pjesëmarrjen e qytetarëve dhe për të ndihmuar në sigurimin e hapësirës së mjaftueshme që qytetarët të marrin pjesë aktive në proceset e vendimmarrjes lokale, këto mundësi nuk po shfrytëzohen mjaftueshëm.

Duke thënë këtë, Zyra Komunale për Komunitete dhe Kthim (ZKKK) është një mekanizëm ekzekutiv kyç për komunitetet jo-shumicë në nivel lokal. Roli dhe përgjegjësitë e saj specifikohen nga një rregullore specifike (akt nënligjor), e cila përcakton që ZKKK-të kanë mandat për identifikimin, zbatimin dhe monitorimin e politikave, si dhe zbatimin e drejtpërdrejtë të aktiviteteve dhe programeve që lidhen me mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve dhe për mbështetjen e të gjithë të kthyerve, refugjatëve dhe personave të zhvendosur brenda vendit. Themelimi i tyre është i obligueshëm për secilën komunë. Udhëheqësi i zyrës i propozon kryetarit të komunës një buxhet vjetor për të siguruar funksionimin e duhur të Zyrës dhe zbatimin e projekteve dhe aktiviteteve bazuar në përgjegjësitë e saj. Udhëheqësi i zyrës i raporton rregullisht kryetarit të komunës dhe Komitetit për Komunitete të Asamblesë Komunale.

Një mekanizëm tjetër shumë i rëndësishëm në nivel lokal për pjesëmarrjen e komunitetit jo-shumicë është Komiteti Komunal i Komuniteteve. Këto komitete janë një organ komunal i përbërë nga anëtarë si nga Kuvendi Komunal ashtu edhe nga përfaqësuesit e komunitetit. Çdo komunitet që banon në komunë duhet të ketë të paktën një përfaqësues në këtë komitet, ku përfaqësuesit e komunitetit formojnë shumicën. Përgjegjësia kryesore e komitetit është që të shqyrtojë a janë duke e respektuar ligjin autoritetet komunale dhe të vlerësojë të gjitha politikat, praktikat dhe aktivitetet komunale. Ky mekanizëm synon të sigurojë respektimin e plotë të të drejtave dhe interesave të komuniteteve, duke i bërë rekomandime Kuvendit Komunal për masa të përshtatshme. Kjo përfshin nxitjen e shprehjes, ruajtjes dhe zhvillimit të identiteteve etnike, kulturore, fetare dhe gjuhësore, si dhe sigurimin e mbrojtjes së fuqishme të të drejtave të komunitetit brenda komunës.

Për më tepër, në komunat ku së paku dhjetë përqind e popullsisë i përket komuniteteve jo-shumicë, mandatohet një pozitë e rezervuar për Kryetarin e Kuvendit Komunal për Komunitete. Kjo pozitë është e caktuar ekskluzivisht për një përfaqësues nga këto komunitete. Për më tepër, Zëvendëskryetari i Kuvendit Komunal për Komunitete do të emërohet nga kandidati i komunitetit jo-shumicë i cili/e cila ka siguruar numrin më të lartë të votave në listën e hapur gjatë zgjedhjeve për Kuvendin Komunal.

Së fundmi, një mekanizëm tjetër i pjesëmarrjes nga jo-shumica është emërimi i Zëvendëskryetarit të Komunës për Komunitete. Zëvendëskryetari i komunës nga Komunitetet zgjidhet për të njëjtin mandat si Kryetari i komunës dhe emërohet ose shkarkohet në bazë të propozimit të Kryetarit të komunës, subjekt i miratimit nga shumica e anëtarëve të kuvendit komunal, përfshirë shumicën që i përket komuniteteve jo-shumicë. Zëvendëskryetari i komunës për komunitete ndihmon dhe këshillon Kryetarin e komunës për çështje që lidhen me komunitetet jo-shumicë.

Komuniteti serb

¹⁰ Pikëpamjet, analizat dhe informacionet faktike në këtë kapitull janë marrë nëpërmjet monitorimit të rregullt nga AKTIV dhe hulumtimit të literaturës, si dhe nëpërmjet grupeve të fokusit dhe intervistave të kryera për qëllimet e këtij raporti në mars 2025.

¹¹ Shih, për shembull, një reagim nga bashkia ndaj njërit prej incidenteve të tilla në: https://radiokontaktplus.org/en/News/Municipality-of-Gracanica%2C-we-are-asking-for-protection%2C-but-the-police-do-not-have-the-capacity-to-ensure-peace/88255/?utm_source=chatgpt.com Kjo pikë u diskutua gjerësisht edhe në grupin e fokusit në Graçanicë të zhvilluar për këtë raport

¹² Analiza e KoSSev mbi pajtueshmërinë me Ligjin për Gjuhët: <https://kossev.info/kosovo-online-latest-news-serbian-language-in-kosovo-equal-in-law-marginalized-in-practice/>

Në përgjithësi, komuniteti serb i Kosovës mbetet i pakënaqur me situatën e tij. Ndërsa disa nga çështjet që përfaqësuesit e komunitetit raportojnë kanë mbetur pezull gjatë viteve, reagimet e marra gjatë hulumtimit për këtë raport përfshinin një tregues të fortë se gjërat janë përkeqësuar në vitet e fundit. Pa u nxitur, shumica dërrmuese e të anketuarve vlerësuan se në shumë aspekte të rëndësishme pozicioni i serbëve të Kosovës është përkeqësuar ndjeshëm gjatë mandatit të qeverisë Kurti II. Në këtë drejtim, të anketuarit vunë në dukje një perceptim të përgjithshëm nga komuniteti i tyre për një nacionalizëm shumë më të fuqishëm midis shqiptarëve të Kosovës, i shprehur si në hapësirën e mediave sociale, por edhe i ndjerë më drejtpërdrejt. Për shembull, incidentet e provokimit me bazë etnike në pjesën e Graçanicës në rrugën Prishtinë-Gjilan është rritur shumë¹¹, ndërsa reagimet ndaj gjuhës serbe që flitet në pikat kryesore tregtare në zonat shqiptare janë përgjithësisht më të ftohta (megjithëse ende pa incidente të vërteta). Heqja e Dinarit dhe mbyllja e shumicës së institucioneve të drejtuara nga Serbia kanë krijuar një shqetësim të madh në jetën e përditshme të serbëve të Kosovës dhe anëtarëve të tjerë të komunitetit që kishin qenë të varur nga kontributet financiare të bazuara në Dinar nga Serbia. Përfaqësuesit e komunitetit vunë re migrimin e vazhdueshëm të serbëve nga Kosova, të cilin të anketuarit e vënë në dukje si një trend që nuk filloi me qeverinë e themeluar në vitin 2021 nën kryeministrin Albin Kurti, por që është intensifikuar. Sa i përket çështjeve të vazhdueshme, komuniteti vazhdon të përballët me sfida që lidhen me gjuhën¹² në ndërveprimet e tyre me institucionet e Kosovës, të cilat nuk duket se kanë kapacitete të mjaftueshme për as një politikë koherente të ofrimit të shërbimeve në gjuhën serbe. Kjo lehtësohet nga politika e mëparshme e decentralizimit, e cila ofroi bazën për ofrimin e shërbimeve nga institucionet lokale të punësuar nga serbët, tani e minuar nga fakti se serbët e Kosovës nuk marrin pjesë në punën e katër komunave veriore. Disa çështje të lidhura me pronën pas konfliktit vazhdojnë të mbeten, veçanërisht për shkak të ngadalësisë së proceseve gjyqësore. Lidhur me pronën, ankesa më e fortë lidhet me shpronësimet e tokës (si komunale ashtu edhe private) nga institucionet qendrore të Kosovës, të cilat komuniteti i percepton si jotransparente dhe kundër interesave të tyre. Më poshtë është një përmbledhje më e detajuar e çështjeve përkatëse të përshkruara nga të anketuarit.

Heqja e Dinarit dhe Ndikimi në Bizneset Vendore: Serbët u prekën fuqishëm nga vendimi i marrë nga Banka qendrore e Kosovës për të hequr përdorimin e monedhës dinar serbe në fillim të vitit 2024.¹³ Kjo situatë është e qëndrueshme në të gjithë popullsinë serbe në Kosovë, me ndryshimin e vetëm që është distanca që secili individ duhet të përshkojë për të arritur në qytetin më të afërt serb për tërheqjen e pensione, ndihmës sociale, pagave dhe formave të tjera të të ardhurave. Domethënë, efekti më i fortë i heqjes nuk është mundësia për të përdorur Dinarin si monedhë, por aftësia e përfaqësuesve të komunitetit për të marrë forma të ndryshme të kontributeve financiare nga Serbia (paga, pensione, ndihmë sociale).

Në përgjithësi serbët e Kosovës tani udhëtojnë në komunat serbe ngjitur me Kosovën për të marrë mjetet e tyre financiare nga sistemi shtetëror serb. Për këtë qëllim janë vendosur zyra të reja janë hapur dhe bankomate në komunat serbe ngjitur me Kosovën. Ekziston një mundësi për transfertat bankare në bankë, më së shumti përmes bankës NLB, ku hapet një llogari në Serbi dhe urdhërohet transferimi i fondeve në bankën përkatëse në Kosovë, por, sipas intervistave dhe diskutimeve në grupe të fokusit për këtë dokument, njerëzit në përgjithësi nuk e kanë zgjedhur këtë alternativë për shkak të kostove të transferimit ose konvertimit ose analfabetizmit të thjeshtë financiar midis disa grupeve shoqërore (siç janë pensionistët).

Grupet më të cënueshme - siç janë njerëzit me probleme shëndetësore, të moshuarit dhe të kthyerit - preken në mënyrë disproporcionale, pasi aftësia e tyre për të udhëtuar është e kufizuar dhe kostot e shoqëruara të udhëtimit pengojnë aftësinë e tyre për të blerë mallra të tjera të nevojshme.¹⁴ Për më tepër, meqenëse shumë prej tyre udhëtojnë tashmë për të tërhequr para, ata kanë tendencë të blejnë gjërat e nevojshme në destinacionin e tërheqjes (si p.sh. Rashka ose Novi Pazar), duke ndikuar negativisht në bizneset lokale, përfshirë ato në pronësi të serbëve. Si rezultat i kësaj dhe rrethanave të lidhura me të, siç janë inspektimet e shpeshta dhe pengesat administrative, shumë biznese në pronësi të serbëve po mbyllen për shkak të pamundësisë për të nxjerrë fitim. Këto efekte u zgjeruan nga vendimi i qeverisë së Kosovës për kufizimet e importeve nga Serbia, i cili filloi në mesin e vitit 2023. Shumë biznese serbe, veçanërisht në veri, mbështeteshin shumë në këto importe. Situata u lehtësua në tetor 2024, kur u hoq kufizimi, por vetëm për një pikë kalimi (Merdare), edhe pse ende nuk sigurohet rrjedha e plotë e tregtisë si para kufizimit.¹⁵

¹³ Për më shumë informacion mbi implikimet e heqjes së dinarit, shih "Raportin mbi Situatën që U Lind si Rezultat i Rregullores së BQK-së", nga AKTIV në: <https://ngoaktiv.org/en/news/report-on-the-situation-that-arose-as-a-result-of-the-cbk-regulation/>.

¹⁴ Dëshmitë e banorëve që marrin të ardhurat e tyre në dinarë <https://www.gorazdevac.com/2024/02/06/povratnici-koji-nisu-primili-dinarske-penzije-ocajni-tuzilastvo-ispituje-legalnost-novca/>

¹⁵ Për më shumë informacion mbi klimën e biznesit në veri të Kosovës, shihni raportin "Kohë të vështira mes dinamikës së ndryshuar: Kohë të vështira për bizneset në veri të Kosovës", nga New Social Initiative në: <https://newsocialinitiative.org/economic-hurdles-amid-altered-dynamic-difficult-times-for-businesses-in-northern-kosovo/>

Mbyllja e institucioneve serbe: Shumica dërrmuese e institucioneve të drejtuara nga Serbia në Kosovë, përveç atyre që ofrojnë kujdes shëndetësor dhe arsim, janë mbyllur vitet e fundit ¹⁶. Kjo është bërë nga qeveria e Kosovës pavarësisht pritjes që çështje të tilla do të adresohen në Dialogun e lehtësuar nga BE-ja, me sa duket në kontekstin e pritur të Asociacionit/Bashkësisë së Komunave me shumicë serbe. Njëra nga valët e fundit të këtyre mbylljeve preku edhe zyrat postare dhe të mirëqenies sociale. Efekti më i fortë i mbylljes ka qenë në marrjen e dokumenteve civile të nevojshme për marrjen e shërbimeve dhe formave të ndryshme të ndihmës nga qeveria serbe. Që nga mbyllja, komuniteti po i drejtohet marrjes së këtyre dokumenteve në Serbi. Në disa raste, përtej kostove dhe kohës së përfshirë, kjo situatë krijon pengesa administrative që më parë nuk ekzistonin. Shumë individë të prekur gjithashtu mbeten të pasigurt se ku të drejtohen për shërbime të trajtuara më parë nga institucionet tani të mbyllura. Përveç kësaj, të anketuarit raportojnë një efekt negativ social të mbylljeve, ku puna në institucionet e mbyllura kishte siguruar socializim (me kolegët) që tani mungon. Kjo është veçanërisht e dukshme si një efekt tek gratë në mjediset rurale, për të cilat shkuarja në punë ishte një nga format kryesore të socializimit më parë. Siç është vërejtur nga të anketuarit, efektet psikosociale të mbylljeve po kontribuojnë në migrimin jashtë vendit të serbëve të Kosovës.

¹⁶ Kosovske vlasti zatvorile su institucije pod upravom Republike Srbije u Štrpcu i Leposaviću : <https://kossev.info/kosovo-latest-news-kosovo-authorities-shut-down-serbian-run-institutions-in-strpce-and-leposavic/>

Qasja e Komunitetit Serb në Institucionet e Kosovës: Të anketuarit nga grupet e fokusit dhe intervistat e kryera për këtë raport vunë re se serbët e Kosovës në përgjithësi janë të pakënaqur me institucionet e Kosovës dhe nuk kanë besim tek ato, si dhe se komuniteti ka ndërveprim të kufizuar me këto institucione, përveç qasjes në shërbime bazë. Ata që i janë drejtuar institucioneve të Kosovës raportojnë shqetësime dhe në disa raste diskriminim. Një pengesë e madhe për qasje në shërbime është mungesa e respektit për të drejtat gjuhësore, veçanërisht dështimi për të ofruar shërbime në gjuhën serbe. Kjo është veçanërisht e dukshme, duke pasur parasysh nivelin më të lartë të ndërveprimit që rrjedh nga jeta e përditshme, në lidhje me Policinë e Kosovës. Kanë tendencë që gjobot e trafikut të lëshohen në gjuhën shqipe, brezat e rinj të zyrtarëve nuk flasin serbisht, ndërsa rekrutët e rinj serbë kanë tendencë të dërgohen në veri, duke lënë një boshllëk gjuhësor në zonat në jug të lbrit. Edhe pse ka disa shembuj pozitivë në disa komuna, ato varen kryesisht nga përpjekjet e lidershit lokal në vend që të jenë sistematike. Shërbimet gjyqësore vërehen si më të mira në këtë drejtim, si në aspektin e ekzistencës së gjykatave bazë (të bazuara në komuna) të pajisura me staf lokal (duke përfshirë kështu serbët në komunat me shumicë serbe) ashtu edhe në aspektin e ofrimit më sistematik të përkthimit në gjuhën serbe nga gjykatat e shkallës së lartë, megjithëse janë vërejtur probleme në aspektin e lëshimit të vendimeve në gjuhën serbe dhe vonesa në procedurë për shkak të mungesës së përkthyesve. Në përgjithësi, të anketuarit raportojnë se institucionet e Kosovës nuk angazhohen mjaftueshëm me komunitetin serb dhe se informacioni rreth programeve dhe skemave mbështetëse është kryesisht i disponueshëm në gjuhën shqipe, në kanale që rrallë ndiqen nga komuniteti serb. Një raport i vitit 2024¹⁷ nga Zyra e Komisionerit të Gjuhëve vuri në dukje se komunat në Kosovë kanë ulur respektimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve që nga viti 2019, se mangësitë në lidhje me numrin e përkthyesve vazhdojnë dhe se madje janë rritur vitet e fundit, dhe se zgjidhjet sistematike në këtë drejtim ende mungojnë në të gjitha aspektet.

¹⁷ Shih raportin mbi "Zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve në Komuna dhe Gjykata Themelore", nga Zyra e Komisionerit të Gjuhëve të Kosovës, në: https://oik-rks.org/wp-content/uploads/2024/05/ENG_Report_2024.pdf

¹⁸ Për më shumë informacion mbi modelet e dezinformimit, shihni një raport të Institutit Demokratik Kombëtar për vitin 2023 në: https://www.ndi.org/sites/default/files/INFORMATION%20DISORDERS%20IN%20KOSOVO%20-%202023-compressed_o.pdf.

¹⁹ Për modelet e dezinformimit nga mediat serbe, shihni një raport të CRTA-s për vitin 2023 në: <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/09/Resilience-research-publication-1-SRB-ENG.pdf>.

²⁰ Shihni për shembull këto deklarata të SOC-së për dy raste të tilla në: <https://eparhija-prizren.com/en/statements/kosovo-ministry-of-culture-reconstructs-orthodox-church-at-gornje-vinarce-as-catholic-without-consulting-serbian-church/> i <https://eparhija-prizren.com/en/statements/roman-catholic-mass-served-grounds-orthodox-church-st-nicholas-novo-brdo-diocese-raska-pr/>.

²¹ Shih për shembull këtë deklaratë nga SOC në: <https://eparhija-prizren.com/en/news/diocesan-communicate-most-recent-media-attack-serbian-orthodox-church-s-holy-sites-kosovo-and-me/>.

²² Shih për shembull këtë deklaratë nga SOC në: <https://eparhija-prizren.com/en/statements/response-of-the-raska-prizren-diocese-soc-regarding-recent-accusations-in-certain-kosovo-media-and-on-social-networks/>.

Përtej gjuhës, të anketuarit kanë vënë re praktika të caktuara që i kanë etiketuar si diskriminuese. Një shembull i spikatur i dhënë nga fokus grupi i Graçanicës ishte procedura për aplikimin për pension të bazuar në moshë në Kosovë (një formë e mirëqenies sociale për të moshuarit, e dhënë në bazë të moshës pavarësisht nga ndonjë përvojë pune e veçantë). Kështu, siç raportohet, vetëm në zonat me shumicë serbe Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale kërkon që aplikantët të parashtrojnë kartelën e tyre të identitetit serbe dhe nëse në dokumentin e identifikimit shënohet se janë banorë jashtë Kosovës, aplikimi refuzohet. Ky dokument shtesë - shpesh arsyeja e refuzimit - nuk kërkohet në zona të tjera dhe kështu duket se kërkohet vetëm nga serbët e Kosovës, pavarësisht faktit se shumë komunitete të tjera posedojnë dokumente të vlefshme të identitetit të vendeve të tjera (p.sh., Gjermania, Zvicra).

Raportimi i medias: Shembuj të gjuhës së urrejtjes dhe retorikës së dëmshme gjenden kryesisht në mediat sociale dhe, në një masë më të vogël, në mediat tradicionale. Retorika nxitëse postohet nga qytetarë të zakonshëm, si dhe nga disa zyrtarë dhe gazetarë. Mediat dhe gazetatat zyrtare shqiptare në përgjithësi ruajnë standardet profesionale të raportimit, por ndonjëherë ato kanë përhapur dezinformata duke publikuar histori nga burime të paverifikuara që mund të nxisin tensione etnike. ¹⁸ Këto media kanë tendencë të përqendrohen në aspektet negative të komunitetit serb në Kosovë, ndërsa historitë pozitive rrallë mbulohen. Në disa mbulime të lajmeve të ndjeshme, raportimi alarmues herë pas here ka kontribuar në shpërthime të dhunës. Në përgjithësi, mediat në Serbi dhe herë pas here mediat në gjuhën shqipe nga Kosova kanë qenë më të prirura të përhapin dezinformata dhe retorikë përçarëse krahasuar me mediat më të njohura në gjuhën serbe në Kosovë, të cilat shihen si më të prirura për të zbutur retorikën nxitëse. ¹⁹ Informatat në gjuhën serbe janë zvogëluar pas vendimit nga Qeveria e Kosovës të vitit 2023 për kufizimet e importit nga Serbia, i cili ndikoi edhe në median e shkruar serbe. Mediat në gjuhën serbe kanë vazhduar të përballen me probleme në lidhje me raportimin mbi jetën institucionale në Kosovë për shkak të nivelit përgjithësisht të pamjaftueshëm të pajtueshmërisë me Ligjin për Përdorimin e Gjuhëve.

Feja dhe Kultura: Ekziston një model i përsëritur, megjithëse jo i përhapur, i shpalljes së disa kishave dhe lokacioneve ortodokse serbe si katolike, veçanërisht të atyre që janë të braktisura ose janë në rrënoja. ²⁰ Për më tepër, ka pretendime që vënë në pikëpyetje pronësinë ligjore të pronave nga Kisha Ortodokse Serbe, duke pretenduar se Kisha ia ka marrë ato feve të tjera në të kaluarën. ²¹ Herë pas here kanë qarkulluar histori të pabazuara, duke përfshirë akuza si pretendimi se disa manastire po fshehin armë për një kryengritje të mundshme. ²²

Rasti më i spikatur në lidhje me pronësinë e tokës ishte ai i Manastirit Ortodoks Serb të Deçanit. Toka e tij u regjistrua në të dhënat kadastrale komunale vetëm në vitin 2024, shumë kohë pas një vendimi të Gjykatës Kushtetuese për këtë çështje (në vitin 2016), pas presionit të konsiderueshëm ndërkombëtar në lidhje me anëtarësimin e Kosovës në Këshillin e Evropës. Sipas mendimit të të anketuarve nga komuniteti serb i Kosovës, retorika e autoriteteve të Kosovës gjatë viteve për këtë çështje ka qenë në kundërshtim me frymën e pajtimit dhe bashkëjetesës. Në korrik të vitit 2024, komuna e Deçanit riklasifikoi një pjesë të zonës së veçantë mbrojtëse të manastirit të Deçanit si zonë urbane në draftin e saj hapësinor, gjë që mund të çojë në projekte infrastrukturore atje dhe kështu të kërcënojë statusin e vendit fetar dhe zonën e tij të veçantë. Gjatë vitit 2024, lokacionet fetare ortodokse serbe përjetuan një numër të rasteve të vandalizmit, prerjeve të pemëve, hedhjeje mbeturinash, vjedhesh me thyerje dhe akte të ngjashme të paligjshme.²³ Në disa raste, autoritetet kanë ndërmarrë veprime pa u koordinuar siç duhet me Kishën. Besimtarët ortodoksë serbë mbesin në pamundësi që të shprehin lirisht besimin e tyre ose të respektojnë zakonet tradicionale.

Statusi i Kishës Ortodokse Serbe (KOS) në Kosovë mbetet i parregulluar në mënyrë të mjaftueshme, siç është rasti me bashkësitë e tjera fetare. Në këtë drejtim, ligjet e reja - mbi liritë fetare dhe mbi trashëgiminë kulturore - kanë mbetur pezull për një numër vitesh, së bashku me dispozitën e Marrëveshjes së vitit 2023 "Ruga drejt marrëveshjes së normalizimit" midis Kosovës dhe Serbisë që kërkonte rregullimin e statusit të KOS-it. Pas një bllokimi të zgjatur, Këshilli i Zbatimit dhe Monitorimit (KZM) - një organ i përbërë nga ministritë përkatëse qeveritare, KOS-i dhe organizatat ndërkombëtare (BE dhe OSBE), i ngarkuar me mbikëqyrjen e zbatimit të zonave të posaçme mbrojtëse - u rifunksionalizua në vitin 2024. Sipas Ligjit për Zonat e Posaçme Mbrojtëse, një nga derivatet e Planit Përfundimtar të Zgjidhjes së Ahtisaarit për Kosovën, ekzistojnë 43 ZVM, shumica dërrmuese e të cilave janë rreth vendeve të KOS-it. ZVM-të i mbrojnë këto vende nga ndërtimet e padëshiruara dhe në aspektin e ruajtjes së mënyrës së jetesës monastike. Dispozitat ligjore të ZVM-ve në përgjithësi mbështeten, duke përfshirë edhe në aspektin e një njësie speciale policore që ofrojnë sigurinë e tyre. Përveç mbikëqyrjes së rregullt të sigurisë, Policia e Kosovës ka vepruar në një numër të rasteve kundër shkeljeve ndaj lokacioneve të ZVM-ve, si në përgjigje të prerjes së paligjshme të pemëve dhe kultivimit të fushave, ndërsa KZM-ja ishte në gjendje të adresonte me sukses çështjen e një ndërtimi të paautorizuar të rrugës në lidhje me një nga lokacionet e ZVM-së.

²³ Shih për shembull raportin e rregullt të UNMIK-ut në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2024_741-en.pdf

Në maj të vitit 2024, qeveria e Kosovës ia ndaloi Patriarkut të Kishës Ortodokse Serbe, Porfirije, dhe personaliteteve të tjera të Kishës Ortodokse Serbe, të hynin në Kosovë, ku ata ishin planifikuar të kryesonin një kuvend të peshkopëve në Patriarkanën e Kishës Ortodokse Serbe të Pejës.²⁴ Kuvendi është një ngjarje vjetore për të cilën autoritetet e Kosovës më parë u lejuan Patriarkëve të Kishës Ortodokse Serbe të hynin në Kosovë. Patriarku Porfirije u kthye nga një pikë kalimi me Kosovën, ndërsa ishte rrugës për në Patriarkat.

Investime në infrastrukturë në zonat e populluara nga serbët:

Në veri, të intervistuarit për këtë raport theksuan se investimet e fundit në komunat me shumicë serbe janë përqendruar kryesisht në fshatra dhe zona të banuara nga komuniteti shqiptar, si dhe në zonat përreth bazave të Policisë së Kosovës, në vend të zonave në të cilat banojnë serbët. Në pjesën lindore të Kosovës, investimi i vetëm i rëndësishëm i qeverisë është një rrugë rajonale (Prishtinë-Gjilan-Dheu i Bardhë), nga l cili do të përfitojë edhe popullsia serbe - veçanërisht nga komunat me shumicë serbe në rajonin e Gjilanit dhe Graçanicës –pasi të përfundojë. Në Kosovën qendrore, nuk pati investime të reja dhe infrastruktura ekzistuese nuk mirëmbahet mjaftueshëm. Disa zona mbeten pa ndriçim, puseta të duhura dhe lumenj të pastër. Investimi i fundit, i financuar nga BE-ja, ishte për ndërtimin e një shkolle. Në përfundim, një fshat i banuar nga serbë përfitoi nga investimet.

Çështjet Pronësore: Përfaqësuesit e komunitetit raportojnë se problemet e pronës vazhdojnë të jenë të pranishme për komunitetin serb. Pronarët e pronave vazhdojnë të përballen me sfida në përpjekjen për të rifituar posedimin përmes proceseve gjyqësore, kryesisht për shkak të proceseve të tejzgjatura gjyqësore dhe barrës së ndërlikuar të provës me kalimin e kohës. Një uzurpim i ri i paligjshëm i pronave ndodhi në vitin 2024.²⁵ Disa prona në pronësi të serbëve në qendrat e qyteteve janë uzurpuar gjatë viteve, me veprime të kufizuara institucionale të ndërmarra për të zgjidhur situatën. Përfaqësuesit e komunitetit raportojnë pakënaqësi në lidhje me efektivitetin e reagimit të zbatimit të ligjit ndaj vjedhjeve me thyerje, duke vënë në dukje se ato kanë tendencë të mbeten të pazgjidhura. Në disa raste, siç është Graçanica, një pjesë e problemit është numri i ulët i zyrtarëve të policisë në dispozicion për të reaguar dhe më pas për të ndjekur vjedhjet me thyerje. Gjatë vitit 2024, janë raportuar 17 incidente kundër pronave të serbëve të Kosovës.²⁶

²⁴ Shihni më shumë në:<https://kossev.info/en/kosovo-news-patriarch-porfirije-orthodox-church>

²⁵ Shih raportin e Monitorit të Pronave të OSBE-së në:<https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/588101.pdf>

²⁶ Shih raportin e Monitorit të Pronave të OSBE-së në:<https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/574442.pdf>

²⁷ Për më shumë informacion mbi shpronësimin dhe çështje të tjera të pronës dhe të drejtave të njeriut, shihni raportin mbi "Situatën e të Drejtave të Njeriut në Veri të Kosovës", nga AKTIV në: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/06/Human-rights-situation-in-Northern-Kosovo-1.pdf>

²⁸ Shihni Raportin e BE-së për Kosovën 2023 në: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/760aacca-4e88-4667-8792-3edo8cdd65c3_en?filename=SWD_2023_692%20Kosovo%20report_o.pdf

²⁹ Për më shumë informacion mbi shpronësimet në dy komunat e prekura, shihni raportin e Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së mbi Misionin e Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK) në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2024_741-en.pdf

³⁰ Shihni Monitorin e të Drejtave të Pronës të OSBE-së në: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/574442.pdf>

³¹ Shihni më shumë rreth çështjes së pikave të karburantit në: <https://kossev.info/exfis-and-google-show-that-they-know-more-than-the-privatization-agency-kosovo-online-latest-news/>

Një pikë e dukshme e ankesës nga ana e komunitetit janë shpronësimet në komunat me shumicë serbe të kryera nga institucionet qendrore të Kosovës në vitet e fundit. Në përgjithësi, komuniteti i sheh këto shpronësime si jotransparente, të kryera përmes procedurave të parregullta dhe duke mos i marrë parasysh interesat e serbëve të prekur të Kosovës. Rastet më të përmendura gjerësisht janë shpronësimet e vitit 2024 nga qeveria e Kosovës në Zubin Potok dhe Leposaviq, të kryera me qëllim të ngritjes së bazave policore. ²⁷ Rastet u përmendën në raportin e Komisionit Evropian të vitit 2023 për Kosovën nga, i cili gjithashtu vuri në dukje se disa vendime gjyqësore janë dhënë në favor të ankuesve serbë nga të dy komunat, duke konstatuar se shpronësimet nuk kishin ndjekur procedurat ligjore në aspektin e dhënies së një rasyetimi për interes legjitim publik. ²⁸ Në maj të vitit 2024, qeveria e Kosovës mori një vendim për shpronësimin e tokës në dy komunat e prekura, pavarësisht vendimit të gjykatës së përmendur, dhe në korrik toka e shpronësuar në Zubin Potok iu transferua Ministrisë së Punëve të Brendshme. Vendimi i gjykatës së shkallës së dytë për këtë çështje është në pritje. ²⁹ Të anketuarit në Graçanicë vunë re gjithashtu dy procese të shpronësimit që janë në vazhdim nga qeveria e Kosovës, të cilat prekin tokën në pronësi të komunës. Njëra është për një spital psikiatrik dhe një tjetër është për ruajtjen e trashëgimisë kulturore që lidhet me lokacionin romak të Ulpianës. Siç është raportuar, nuk pati seanca dëgjimore publike për këtë çështje dhe komuna u informua për fillimin e proceseve të shpronësimit vetëm pasi u mor një vendim nga qeveria. Andaj, komuna ka ngritur një padi ligjore për këtë çështje. Në të njëjtën kohë dhe në veçanti në lidhje me tokën e shpronësuar për spitalin psikiatrik, komuniteti beson se zgjedhja e lokacionit është e papërshtatshme për këtë qëllim. Një botim i rregullt i OSBE-së me titull Monitori i të Drejtave të Pronës, i botuar në mesin e vitit 2024, vuri në dukje se 211 prona private që u përkisnin serbëve të Kosovës iu nënshtruan shpronësimit në Kosovë gjatë periudhës së raportimit (janar-qershor 2024), të gjitha këto në rajonet e Mitrovicës dhe Pejës. ³⁰

Në mesin e vitit 2024, Agjencia e Privatizimit e Kosovës mbylli pesë pika karburanti në komunat veriore për shkak të mungesës së licencës nga institucionet e Kosovës. Më pas u shpall një tender publik për pikat e karburantit, i cili përfundoi me dhënien e kontratave kompanive të karburantit të shqiptarëve të Kosovës. ³¹

Përfaqësimi Politik dhe Avokimi: Që kur serbët nga katër komunat veriore u larguan nga institucionet e Kosovës në vitin 2022, ka ekzistuar një boshllëk i përfaqësimit, duke e lënë komunitetin serb pa një zë që të adresoj shqetësimet e tyre. Kjo është veçanërisht akute në lidhje me Kuvendin e Kosovës dhe në aspektin e qeverisjes lokale në komunat veriore. Përfaqësuesit politikë kanë treguar mungesë të të kuptuarit të nevojave të zgjedhësve të tyre, veçanërisht jashtë cikleve zgjedhore. Komuniteti serb ndihet i papërfaqësuar dhe i padëgjuar, jo vetëm nga përfaqësuesit politikë, por edhe nga Beogradi, Prishtina dhe bashkësia ndërkombëtare. Pëderisa përfaqësuesit politikë serbë mbeten në postet e tyre në zonat në jug të Ibrit, veçanërisht në qeverisjen lokale, çështjet në aspektin e përfaqësimit efektiv ende citohen. Komunikimi ndërmjet komunave të drejtuara nga Lista Serbe dhe ministrive të qeverisë qendrore është i kufizuar ose joekzistent, duke rezultuar me mungesë të investimeve në këto komuna dhe pengesa të ndryshme administrative. Është e qartë se qeveritë lokale të këtyre komunave nuk janë në gjendje të ndërmarrin asnjë iniciativë që ka dimensione që lidhen me juridiksionin e qeverisë qendrore dhe për këtë arsye kërkon bashkëpunim lokal-qendror. Në Shtetprcë, kjo situatë ka pasur efekte negative edhe në menaxhimin e qendrës së skijimit në Brezovicë, ku ndërhyrjet e qeverisë qendrore në menaxhimin e saj perceptohen negativisht nga komuna.³² Një çështje e ngjashme ka të bëjë me një rrugë anësore të mundshme rreth Graçanicës, ndërtimi i së cilës është ngritur si mundësi që nga viti 2015, por nuk është përfunduar. Problemet vazhdojnë edhe në sfera të tjera, siç raportohet nga të anketuarit për këtë raport; për shembull, në Graçanicë, komunikimi i dobët ndërmjet stacionit lokal të Policisë së Kosovës dhe komunës shkakton kufizime në policim dhe në mundësi të reduktuar të qytetarëve për të hyrë në dialog me policinë.

³² Shihni më shumë në: <https://telegrafi.com/sq/qendra-e-skijimit-brezovica-potencial-kosoves-apo-kaos/>

Zbatimi i ligjit dhe gjyqësori: Specifikat në lidhje me policimin në katër komunitatet veriore të Kosovës meshumicë serbe kanë vazhduar gjatë gjithë vitit 2024, megjithëse me një nivel të normalizimit krahasuar me vitin e kaluar. Pas incidenteve të ndryshme të sigurisë gjatë viteve 2021 dhe 2022, momenti përcaktues në lidhje me policimin ishte dorëheqja e serbëve vendas nga të gjitha institucionet e Kosovës në nëntor të vitit 2022.³³ Mbi 500 zyrtarë serbë të policies kanë dhënë dorëheqje, gjë që krijoi një boshllëk në zbatimin e ligjit dhe në fund uli besimin tek Policia e Kosovës tek serbet vendas, pasi zyrtarët e dorëhequr u zëvendësuan nga ata shqiptarë të Kosovës. Në veçanti, prania e njësive speciale të policisë, të përbëra tërësisht nga shqiptarë etnikë, ishte një burim i fuqishëm i pakënaqësisë për komunitetin vendas serb. Këto njësi shihen si një burim represioni dhe jo mbrojtjeje, veçanërisht gjatë fazës së tyre më aktive të patrullimit dhe kontrolleve në pikat e kontrollit. Perceptimi i policimit të motivuar nga njësitë speciale në veri u mbështet edhe nga glorifikimi i tyre në mediat sociale. Në shumë raste, siç u zbulua nga një studim i përbashkët i OSHC-ve të dhjetorit të vitit 2024³⁴, zyrtarët e Policisë së Kosovës kanë përdorur mediat sociale, veçanërisht TikTok-un, për të promovuar tone kombëtare dhe nacionaliste shqiptare, duke shkelur së paku 13 rregullore disiplinore dhe kushtetutën e Kosovës. Studimi identifikoi mbi 14,000 postime që lidhen me Policinë e Kosovës, me hashtagun #njesiaspecialekosoves (përkthim: njësia speciale e policies së Kosovës) që gjeneroi 270 milionë shikime. Shumë nga këto postime përdorin muzikë nacionaliste, duke e portretizuar policinë si një organizatë që avancojnë qëllimet nacionaliste shqiptare në vend të vizionit të Ahtisaarit për Kosovën si një shtet multi-etnik. Raporti i shoqërisë civile i cituar më sipër përfshin mbi 140 fotografi të 300 zyrtarëve që shfaqin shenja dalluese të paligjshme, simbole kombëtare dhe gjeeste, duke minuar kështu karakterin qytetar dhe multi-etnik të institucioneve të sigurisë së Kosovës.

³³ Për më shumë informacion mbi çështjet që lidhen me sigurinë në veri të Kosovës gjatë viteve 2022 dhe 2023, shihni raportin mbi "Zbulimi i sfidave të sigurisë brenda komunitetit serb të Kosovës", nga AKTIV në: https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2023/11/Unmasking-Security-Challenges_Final-1.pdf

³⁴ Shih raportin mbi "Etnizimi i Policisë së Kosovës: Erozioni i Bazës së Ahtisaarit si një Institucion Qytetar dhe Multi-etnik", nga shoqëria civile në veri të Kosovës në: https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/12/Ethnization-of-Kosovo-Police-ENG-1_compressed-1.pdf

³⁵ Lista e plotë e rasteve të referuara është në bazën e të dhënave AKTIV dhe u vu në dukje tek disa të intervistuarit për këtë raport.

³⁶ Për më shumë informata mbi rastin, shih: <https://kossev.info/mitrovica-resident-alleges-police-abuse-after-detention-incident-kosovo-police-deny-claims/>

Ndërkohë, situatës është përmirësuar pak: në korrik 2023 është bërë një thirrje publike për zyrtarët e rinj dhe 74 policë të tjerë, burra dhe gra, nga komunitetet jo-shumicë - përfshirë 45 serbë – të cilët u vendosën në veri. Në janar të vitit 2025, u zhvillua ceremonia e diplomimit për gjeneratën e 61-të të kadetëve të Policisë së Kosovës, që përfshinte 462 zyrtarë të rinj, nga të cilët 79 ishin serbë. Shumica dërmuese e kadetëve të rinj serbë erdhën nga zonat në jug të lbrit, por ata në përgjithësi janë vendosur në veri. Përderisa rekrutët e rinj përmirësojnë dispozicionin e policisë në veri, të anketuarit nga komunat serbe në jug të lbrit raportuan një deficit të vazhdueshëm të zyrtarëve serbë atje gjë që po ndikon negativisht në policim. Për shembull, funksioni i komandantit rajonal të policisë për rajonin verior ende kryhet nga një zyrtar shqiptar i Kosovës (zëvendës i mëparshëm, jo me origjinë nga veriu i Kosovës), me ç'rast komuniteti beson se një zyrtar i aftë serb i Kosovës mund të gjendet në zonat në jug të lbrit për t'u transferuar në këtë funksion. Gjithashtu, njësitë speciale të policisë ndërkohë kanë zvogëluar aktivitetin e tyre në pikat e kontrollit, gjë që ka çuar në një ndjenjë më të mirë të normalizimit kur bëhet fjalë për sigurinë në veri të Kosovës.

Komuniteti lokal serb vazhdon t'i perceptojë negativisht njësitë speciale dhe mezi pret normalizimin e plotë që do të përfshijë praninë e reduktuar të njësive speciale dhe një rritje shumë më të madhe të policimit të rregullt të kryer nga një forcë që pasqyron përbërjen etnike lokale. Pretendimet periodike për policim të tepruar po i kontribuojnë këtij perceptimi. Një numër incidentesh të tilla ndodhën në vitin 2024, pavarësisht përmirësimit të përgjithshëm. Këtu përfshiheshin edhe rastet... ³⁵ e kontrollit të paautorizuar të telefonave celularë, kërcënimi verbal, përdorimi i tepruar i forcës, keqtrajtimi gjatë paraburgimit dhe shkelje të ndryshme procedurale (si përfshirja e pamjaftueshme e prokurorëve në operacionet e planifikuara, vonesat në qasje tek avokatët mbrojtës dhe paraburgimet e zgjatura). I dukshëm ishte rasti i Milos Subotić nga Mitrovica e Veriut, i cili pretendonte se ishte keqtrajtuar fizikisht nga Policia e Kosovës gjatë arrestimit dhe paraburgimit të tij në tetor 2024, si dhe se ishin mohuar një numër i të drejtave të tjera të tij. Rasti nxiti një protestë të fortë nga komuniteti lokal dhe shoqëria civile dhe u trajtua përmes Inspektoratit të Policisë së Kosovës, i cili rekomandoi pezullimin e dy zyrtarëve policor të përfshirë, por më pas lejoi kthimin e tyre në punë në pritje të një hetimi në vazhdim. ³⁶

³⁷ Për më shumë informacion mbi rastin, shihni: <https://kossev.info/kosovo-online-latest-news-serbian-democracy-party-leader-faces-48-hour-detention-civil-society-calls-for-immediate-release/>

³⁸ Shih raportin vjetor të Avokatit të Popullit të Kosovës në: <https://oik-rks.org/en/2025/03/28/the-ombudsperson-submitted-the-annual-report-for-2024-to-the-assembly-of-the-republic-of-kosovo/>

Një rast tjetër që mori vëmendje të gjerë të komunitetit dhe medias ishte ai i politikanit serb të Kosovës, Aleksandar Arsenijević, i cili u arrestua fillimisht nga Policia e Kosovës gjatë vizites së Kryeministrit Albin Kurti në veri në shtator të vitit 2024 për shkak se kishte fryrë një bilbil në afërsi të Kryeministrit si shenjë proteste. Z. Arsenijević u lirua pas disa orësh, por më pas u ndalua disa herë të tjera gjatë vitit për çështjen e njëjtë: sinjalizime proteste në afërsi të autoriteteve publike (policisë, përfaqësuesve të qeverisë lokale dhe qendrore). Në komunitetin lokal, por edhe tek OSHC- të e shquara të shqiptarëve të Kosovës, rasti Arsenijević u perceptua si një arrestim i paligjshëm dhe pengim i së drejtës për protestë paqësore. ³⁷

Gjatë këtij viti, Institucioni i Avokatit të Popullit në Kosovë pranoi 59 ankesa për përdorim të tepërt të forcës nga Policia e Kosovës, nga të cilat 25 u pranuan si të pranueshme. Numri i rasteve të raportuara në këtë kategori është dukshëm më i lartë se mesatarja e viteve të fundit. Inspektorati i Policisë së Kosovës pranoi 7 raste që lidhen me forcë të tepërt ose shkelje të ngjashme, të cilat kanë rezultuar me pezullimin e tre zyrtarëve. ³⁸

Në komunat tjera me shumicë serbe (dmth në jug të Ibrit), situata e përgjithshme e sigurisë nuk shfaqti tiparet e gjetura në veri, megjithëse të anketuarit kanë vërejtur një rritje të përgjithshme të nacionalizmit. Për më tepër, të anketuarit kanë vërejtur faktin se interesi për punën policore tek të rinjtë serbë ka rënë ndjeshëm krahasuar me vitet e kaluara, pasi shumë prej tyre e shohin Policinë e Kosovës si të instrumentalizuar politikisht dhe si armiqësore ndaj komunitetit serb. Përveç kësaj, serbët që aplikojnë dhe rekrutohen kanë tendencë të dërgohen në veri, duke i lënë zonat serbe në jug të Ibrit me një prani të reduktuar të zyrtarëve serbë. Në kombinim me faktin se zyrtarët shqiptarë të rekrutuar rishtazi në përgjithësi nuk flasin serbisht, rastet e komunikimit vetëm në shqip - gojarisht ose me shkrim (gjoba trafiku dhe të ngjashme) - janë rritur. Të anketuarit nga Graçanica kanë raportuar një rritje të provokimeve me bazë etnike që janë intensifikuar në pjesën e tyre të rrugës Prishtinë-Gjilan, të cilën ata e perceptojnë si të adresuar në mënyrë të papërshtatshme nga Policia lokale e Kosovës.

³⁹ Shihni deklaratën për shtyp të Presidentës mbi emërimin: <https://president-ksgov.net/en/the-president-of-the-republic-of-kosovo-vjosa-osmani-at-the-proposal-of-the-judicial-council-of-kosovo-has-decreed-one-judge-with-an-initial-mandate/>

⁴⁰ Shihni më shumë në: <https://radiokontaktplus.org/en/News/announcement-of-eight-nvo-100-appointed-notaries%2C-none-from-the-Serbian-community/76618/>

Lidhur me punën e institucioneve gjyqësore, të gjithë pjesëtarët serb të gjyqësorit të integruar në veri të Kosovës gjithashtu u larguan nga këto institucione në të njëjtën kohë me policinë (nëntor 2022). Sipas të dhënave në dispozicion, një total prej 25 gjyqtarë, 10 prokurorë dhe rreth 140 pjesëtarë të stafit shtesë kanë dhënë dorëheqje nga pozitat e tyre. Institucionet kompetente të Kosovës ende nuk kanë marrë vendime në lidhje me dorëheqjet e gjyqtarëve dhe të prokurorëve serbë, dhe këto janë aktualisht në shqyrtim. Ndërkohë, autoritetet kanë ricaktuar përkohësisht stafin nga rajone të tjera në veri të Mitrovicës, por numri i stafit mbetet i ulët. Për shkak të kapacitetit të reduktuar, një numër i madh i rasteve janë në pritje, me vetëm raste urgjente që po procedohen, ndërsa numri i rasteve të pazgjidhura është rritur.

Në komunat me shumicë serbe në jug të lbrit situata është e ndryshme. Gjyqtarët, prokurorët dhe stafi serb nuk i kanë lënë këto institucione dhe prania e gjykatave themelore në komuna - të pajisur me staf në përputhje me shtrirjen etnike lokale - është një tipar i rëndësishëm i perceptimit të tyre përgjithësisht pozitiv në mesin e komunitetit. Të anketuarit kanë vënë re lehtësi në marrëdhëniet me gjykatat e tyre lokale (me staf serb), por ishin gjithashtu përgjithësisht pozitivë në aspektin e ofrimit të përkthimit dhe interpretimit nga gjykatat e instancave më të larta (me shumicë staf shqiptar), gjë që duket të jetë më sistematike se mesatarja për institucionet tjera të Kosovës. Disa probleme vazhdojnë të ekzistojnë në lidhje me shpalljen e aktgjykimeve në gjuhen serbe. Gjatë vitit 2024, Këshilli Gjyqësor i Kosovës ka përfshirë tre serbë të Kosovës në rekomandimin e tij për pozicionin e gjyqtarëve, me vetëm njërin prej tyre të emëruar përfundimisht nga Presidentja Vjosa Osmani. ³⁹ Vetëm një noter serb i autorizuar i Kosovës vepron në Kosovë, pavarësisht një thirrjeje të kohëve të fundit për rekrutim për të mbushur 100 pozita të noterëve që duhej të përfshinin tetë (8) serbë të Kosovës, por Ministria e Drejtësisë nuk emëroi asnjë, edhe pse thuhet se ekzistonin kandidatë të kualifikuar nga radhët e komunitetit. ⁴⁰ Burgjeve gjithashtu u mungon stafi që flet serbisht, përfshirë rastet kur ata që flasin serbisht përbëjnë një numër të konsiderueshëm të të burgosurve të cilet janë në vuajtje të dënimit.

Arsimi: Një nga sfidat kryesore për shkollat me kurrikulë serbe është ulja drastike e numrit të nxënësve, në disa raste duke rënë në zero për klasë, për shkak të migrimit dhe kushteve të pafavorshme socio-politike. Të anketuarit tanë vunë në dukje një informacion të kohëve të fundit të publikuar nga mediat dhe autoritetet e arsimit se në vitin shkollor 2024/25 janë regjistruar rreth 1,000 nxënës më pak në shkollat e mesme me kurrikulë serbe në të gjithë Kosovën. ⁴¹ Nga përvoja e tyre, të anketuarit raportuan gjithashtu migrimin e të rinjve në vitet menjëherë pas shkollimit: kështu, një nga të anketuarit mbaroi shkollën e mesme në vitin 2016 në një klasë prej 29 nxënësve, ndër të cilët vetëm 10 kanë mbetur në Kosovë sot. Ata gjithashtu vunë në dukje një numër të klasave teknike që nuk ekzistojnë më, për shembull në zonën e Graçanicës, për shkak të mungesës së nxënësve. Përveç kësaj, ka mungesë të transparencës në punësimin e arsimtarëve. Edhe pse ka pasur vende pune të lira herë pas here vitet e fundit, procesi shpesh shihet si jo transparent dhe nuk pasqyron nevojat aktuale të shkollës. Për më tepër, një pjesë e shkollave operojnë në ndërtesa të vogla, të cilat nuk janë të pajisura në mënyrë adekuate, shpesh pa hapësira thelbësore. Mungesa e investimeve në infrastrukturën shkollore ndikon negativisht në mjedisin e të nxënësve. Tekstet shkollore gjithashtu nuk janë të disponueshme në Kosovë. Të anketuarit vunë në dukje se deri para disa vitesh kishte mënyra që shkollat të merrnin tekste shkollore, ndërsa tani u lihet prindërve t'i marrin ato në Serbi dhe t'i "kontrabandojnë ato në Kosovë". Së fundmi, nxënësit në shkollat me kurrikulë serbe nuk kanë qasje në përvoja më të gjera kulturore dhe arsimore, siç janë vizitat në muzet, ekspozitat dhe shfaqjet.

Shëndeti: Sistemi shëndetësor i udhëhequr nga Serbia në Kosovë përballet me disa nga probleme të njëjta sikurse sistemi arsimor: emigrimi jashtë vendit, mungesa e ndërtesave dhe pajisjeve dhe mirëmbajtja, financat dhe menaxhimi. Ndër problemet kryesore që kanë lindur vitet e fundit është mungesa e medikamenteve nga Serbia. Ato nuk kanë qenë të disponueshme as pas hapjes së tregtisë me Serbinë në vitin 2024, pasi shitja e tyre në Kosovë mbetet e paligjshme. Spitalet e udhëhequra nga Serbia kanë një mungesë të madhe të medikamenteve të financuara nga shteti, dhe për këtë arsye pacientët dhe familjet e tyre duhet të përdorin blerjen e alternativave të tyre në tregun vendor ose të udhëtojnë në Serbi. Ndërsa strukturat mjekësore të udhëhequra nga Serbia lejohen të vazhdojnë veprimtarinë, një rast i rëndësishëm ndodhi në janar 2024 kur Policia e Kosovës mbylli një qendër të vogël komunitare në Prishtinë, të vendosur afër selisë së policisë. Përveç shërbimit si një qendër komunitare, qendra ofronte kujdes të kufizuar dhe bazë mjekësor dhe transportonte vizitorët e saj në spitale në zonat serbe kur ishte e nevojshme.

⁴² Për më shumë, shihni në:
<https://telegrafi.com/en/lejohet-votimi-dokumente-identifikimi-te-kosoves-afat-te-skaduar/>

Zgjedhjet: Zgjedhjet e 9 shkurtit 2025 në Kosovë u shënuan nga dështime të konsiderueshme organizative. Këto mangësi prekën veçanërisht komunitetin serb të Kosovës dhe personat e zhvendosur (PZHBV) që banojnë në Serbi. Një nga shqetësimet kryesore ishte mungesa e qasjes në informata në lidhje me zgjedhjet në gjuhën serbe, pavarësisht se është gjuhë zyrtare. Komisioni Qendror i Zgjedhjeve (KQZ) nuk arriti të ofrojë përditësime në kohë në gjuhën serbe në faqen e tij të internetit dhe platformat e mediave sociale, duke e bërë të vështirë për votuesit që flisnin serbisht të qëndronin të informuar. Fushata e informimit të votuesve ishte gjithashtu e pamjaftueshme, me shumicën e materialeve të botuara kryesisht në shqip dhe përpjekje të dukshme për të siguruar një shtrirje më të gjerë. Çështje të tjera përfshinin nominimin dhe emërimin e Komisioneve të Vendvotimeve (KVV), veçanërisht në veri të Kosovës, gjë që ngriti shqetësime në lidhje me transparencën. Procesi për ankesat dhe apelimet zgjedhore nuk iu është komunikuar në mënyrë efektive votuesve që flisnin serbisht. Përveç kësaj, vendimi i minutës së fundit i KQZ-së për të lejuar kartelat e identitetit të skaduar për votim krijoi një mospërputhje midis grupeve të ndryshme të votuesve. ⁴² Një çështje tjetër kritike ishte përjashtimi de facto i personave të zhvendosur që banonin në Serbi nga votimi jashtë Kosovës (OoK) për shkak të shërbimit postar joekzistent midis Kosovës dhe Serbisë. Kjo nuk është drejtpërdrejt një çështje e KQZ-së, por autoritetet zgjedhore ishin në dijeni se të zhvendosurit në Serbi nuk do të kishin mundësi të votonin me postë pa ndonjë lehtësim shtesë, siç kishte qenë e qartë në ciklet e mëparshme zgjedhore.

Rekomandimet

→ Qeveria e Kosovës duhet të kërkojë mënyra për të lehtësuar problemet e komunitetit që lidhen me heqjen e Dinarit. Mund të vendosen marrëveshje të veçanta, duke përfshirë zgjerimin e shërbimeve bankare në zonat serbe dhe bashkëpunimin me sektorin bankar për transferta më të lehta dhe më të lira nga bankat serbe.

→ Qeveria e Kosovës duhet të angazhohet në një dialog kuptimplotë me komunitetin serb në të gjithë Kosovën për të dëgjuar dhe për t'i u përgjigjur nevojave të tyre, veçanërisht në aspektin e ofrimit të shërbimeve institucionale. Kosova sa severa.

→ Qeveria e Kosovës duhet të bëjë të gjitha përpjekjet për të mundësuar dhe lehtësuar normalizimin e plotë në veri të Kosovës. Kjo përfshin punën me përfaqësuesit e zgjedhur të komunitetit, shoqërinë civile dhe shoqatat bazë, drejt kthimit të plotë të serbëve në institucionet e Kosovës. Me normalizimin e plotë, Qeveria duhet të marrë në konsideratë një reduktim ose tërheqje të plotë të njësisë speciale të Policisë së Kosovës nga veriu.

→ Ministria e Punëve të Brendshme dhe Policia e Kosovës duhet të vazhdojnë me rekrutimin e pjesëtarëve të komunitetit serb të Kosovës në polici dhe të rrisin praninë e tyre si në veri ashtu edhe në jug të lumit Ibër. Përpjekjet për të hetuar pretendimet për policim të tepruar duhet të rriten, duke përfshirë edhe një prani të zgjeruar të Inspektoratit të Policisë së Kosovës në veri.

→ Institucionet qendrore të Kosovës duhet të tregojnë më shumë fleksibilitet ndaj bizneseve në pronësi serbe në veri, duke u dhënë atyre kohën dhe qartësinë e duhur administrative për regjistrimin e bizneseve në sistemin e Kosovës.

→ Qeveria e Kosovës dhe ministrinë përgjegjëse të linjës duhet të përmirësojnë komunikimin dhe bashkëpunimin me udhëheqjen e komunave me shumicë serbe në të gjithë Kosovën dhe të mundësojnë bashkëpunim të pandërprerë qeverisës mbi projektet thelbësore për komunitetin lokal.

→ Qeveria e Kosovës duhet të rrisë transparencën dhe dialogun me pjesëtarët e komunitetit dhe komunat e prekura nga shpronësimi i tokës dhe të kryejë çdo shpronësim në përputhje me procedurat, ligjet e përcaktuara dhe vendimet e gjykatës.

→ Çështjet që lidhen me institucionet e udhëhequra nga Serbia në Kosovë duhet të adresohen përmes dialogut të normalizimit të lehtësuar nga BE-ja dhe/ose përmes komunikimit të ngushtë me komunitetin e prekur.

→ Ofrimi i shërbimeve në gjuhën serbe nga institucionet e Kosovës duhet të jetë më sistematik dhe i bazuar në një politikë konkrete administrative, në vend që të jetë ad hoc. Rekomandimet e Komisionit për Gjuhë të Kosovës duhet të respektohen më me rigorozitet.

→ Çështjet që lidhen me njohjen e diplomave duhet të trajtohen si përparësi, me marrëveshje të veçanta administrative për të lejuar akreditimin e diplomave nga shkollat dhe universitetet në Serbi, si një gjest i vullnetit të mirë që rrit punësimin e komunitetit në Kosovë.

→ Të përmirësohet fushata e informimit të votuesve në lidhje me zgjedhjet duke siguruar përfaqësim të barabartë gjuhësor, veçanërisht në gjuhën serbe, dhe duke zgjeruar përpjekjet e informimit përmes reklamave të paguara. Të zbatohet Ligji për Përdorimin e Gjuhëve duke e bërë të disponueshme të gjithë përmbajtjen që lidhet me zgjedhjet në të gjitha gjuhët e njohura në Kosovë në të gjitha platformat zyrtare.

→ Të merren në konsideratë rregullimet e veçanta për votimin jashtë Kosovës (OoK) për të zhvendosurit që banojnë në Serbi për të siguruar pjesëmarrjen e tyre. Të merret në konsideratë përfshirja e OSBE-së në këtë drejtim, siç ka ndodhur në të kaluarën.

→ Të rritet transparenca në emërimin e Komisioneve të Vendvotimeve (KVV) për të siguruar një proces zgjedhor të drejtë dhe të paanshëm. Të rritet koordinimi midis komisioneve zgjedhore komunale në komunat me shumicë serbe dhe Komisionit Qendror të Zgjedhjeve.

⁴³ Vlerësimet e mëparshme të çështjeve të komuniteteve janë të disponueshme nga raporti mbi "Vlerësimin e Statusit të të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë në Kosovë: Udhërrëfyeni për Përmirësimin e të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë", nga AKTIV: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

Qasja institucionale në gjuhën gorane: Qasja institucionale në gjuhën gorane është e kufizuar, me gjuhën serbe dhe boshnjakishte (të cilat ky komunitet përgjithësisht i njeh) të njohura zyrtarisht, por zbatohen në mënyrë jokonsistente. Njoftimet komunale dhe mbledhjet e kuvendeve shpesh përkthehen dobët ose nuk përkthehen fare. Në gjykata dhe polici, pengesat gjuhësore ua vështirësojnë qytetarëve komunikimin e çështjeve të tyre. Njoftimet e rëndësishme, siç janë subvencionet, vonohen dhe ndonjëherë ndahen vetëm në profile private dhe jo në kanale zyrtare.

Gjendja ekonomike dhe e punësimit e komunitetit goran:

Situata ekonomike dhe e punësimit për komunitetin goran mbetet sfiduese, me pak mundësi të punësimeve lokale dhe nisma institucionale që dështojnë t'i adresojnë nevojat e tyre. Megjithatë ekzistonin disa programe në nivel qendror për punësimin e të rinjve, ato kërkonin udhëtim për në Prishtinë, gjë që nuk ishte praktike për shumë të rinj nga Dragashi. Ministrinë duhej të punësonin 10% të pjesëtarëve të pakicave, por kjo nuk u zbatua në mënyrë efektive për shkak të shkallës së ulët të aplikimeve.

Subvencionet ishin minimale dhe shpesh të ndikuara politikisht, nga të cilat përfitonin subjekte të lidhura me figura të caktuara politike, ndërkohë që përjashtonin familjet e vogla gorane dhe boshnjake për shkak të kriterëve të larta të pranueshmërisë.

Situata e sigurisë: Numri i vjedhjeve në zonat kufitare të Dragashit ka rënë ndjeshëm në vitin 2024 krahasuar me vitet e kaluara. Ndërsa më parë kishte 5-6 vjedhje në muaj, duke përfshirë vjedhje të shtëpijave dhe vjedhje të bagëtive, numri i përgjithshëm i incidenteve të regjistruara ka rënë në më pak se 10 për të gjithë vitin. Ky përmirësim i atribuohet rritjes së patrullave kufitare, veçanërisht nga njësitë speciale nga Prishtina dhe pranisë së KFOR-it, se sa policisë lokale të Dragashit. Si kontrast, vjedhjet mbetën kryesisht të pazgjidhura për më shumë se dy dekada në të kaluarën, ndoshta për shkak të autorëve që vinin nga Shqipëria dhe reagimeve të dobëta të policisë.

Rekrutimi në Policinë e Kosovës: Numri i zyrtarëve të policisë goranë në Kosovë është rritur ndjeshëm gjatë tre viteve të fundit, me 20-30 rekrutë të rinj, krahasuar me vetëm një ose dy çdo dy vjet në dekadën e fundit. Çdo brez i ri i zyrtarëve tani përfshin 5-7 anëtarë goranë, që është një numër pozitiv, por ende i pamjaftueshëm. Ka nevojë për më shumë përpjekje për të inkurajuar goranët e rinj që të aplikojnë. Megjithatë, asnjë goran nuk i është bashkuar Forcës së Sigurisë së Kosovës (Ushtrisë), dhe askush nuk ka aplikuar.

Iniciativa për të mbështetur të rinjtë goranë: Të rinjtë goranë kanë mbështetje të kufizuar si nga institucionet ashtu edhe nga shoqëria civile. Edhe pse ekzistojnë disa OJQ, ato shpesh janë të lidhura politikisht dhe përqendrohen kryesisht në ngjarje kulturore në vend që të adresojnë çështjet e të rinjve. Të rinjtë goranë po kërkojnë gjithnjë e më shumë të shpërngulen në Evropë, pasi mundësitë lokale për punësim janë të pakta. Infrastruktura në Dragash është e dobët, me ndërprerje të shpeshta të energjisë elektrike dhe nevoja themelore të paplotësuar, duke e përkeqësuar më tej situatën. Zyra për Komunitete, e ciladuhet të mbështesë të rinjtë përmes projekteve fillestare, nuk ka arritur të funksionojë në mënyrë efektive.

Çështjet kryesore të arsimit: Çështjet kryesore të arsimit për komunitetin goran përfshijnë infrastrukturën e vjetëruar, kushtet e këqija në shumë shkolla dhe mungesën e investimeve. Siç është vënë në dukje nga të anketuarit e intervistuar për këtë raport, pavarësisht se më shumë se dy dekada që nga krijimi i një kuadri arsimor të Kosovës, shkollat ende përdorin pajisje të vjetra, me disa shkolla që nuk i kanë nevojat themelore si ngrohja dhe materialet e duhura.

Sistemi arsimor për fëmijët goranë është i ndarë midis atyre që ndjekin kurrikulën serbe dhe atyre që ndjekin kurrikulën e Kosovës që ofrohet në gjuhën boshnjake. Vitet e fundit është vënë në dukje një nivel presioni nga institucionet e Kosovës që synon mbylljen e shkollave të udhëhequra nga Serbia në Dragash, por nuk ka çuar në mbylljen e sistemit në komunë. Në përgjithësi, e ardhmja e arsimit dhe perspektivat e të rinjve në komunitet mbeten të pazgjidhura.

Potenciali turistik i Gorës: Gora ka potencial të konsiderueshëm turistik, por zhvillimi është penguar nga strukturat politike brenda komuniteteve boshnjake dhe gorane. Përfitimet nga turizmi shpesh rridheshin komuniteteve shumicë, me shembuj si hoteli në Brod, i cili është në pronësi të shumicës dhe ofron pak për komunitetin goran.

Zhvillimi i hidrocentraleve në rajon ka ndikuar negativisht në mjedisin ekologjik dhe goranët nuk kanë përfituar nga këto projekte. Pavarësisht kontratave që premtojnë se 50% e energjisë së prodhuar do të drejtohet në rajon, goranët ende nuk kanë qasje në energji elektrike dhe fondet nga hidrocentralet kryesisht i sjellin dobi komunitetit shumicë, me pak mundësi punësimi për goranët.

Shqetësimet që lidhen me pronën ose sigurinë: Komuniteti goran përballet me sfida të konsiderueshme me dhunën në familje dhe sekuestrimin e pronës. Institucionet kryesisht nuk reagojnë, me procese të ngadalta gjyqësore, veprime joefektive të policisë dhe lirime të shpeshta të abuzuesve, duke i lënë gratë pa ku të shkojnë, shpesh duke i detyruar ato të largohen nga shtëpitë e tyre. Përveç kësaj, shumë goranë janë përballur me përvetësimin e paligjshëm të tokës nga komuniteti shumicë, me dokumente të vjetra që shpesh nuk njihen. Proceset ligjore janë të ngadalta, duke i lënë njerëzit pa tokën që u takon me të drejtë dhe duke shkaktuar konflikte të vazhdueshme.

Heqja e dinarit dhe mbyllja e institucioneve serbe në Kosovë:

Siç është vënë në dukje nga përfaqësuesit e komunitetit gjatë hulumtimit për këtë raport, heqja e institucioneve që përdorin dinarin dhe ato serbe në Kosovë ka ndikuar ndjeshëm në komunitetin goran, veçanërisht në muajt e parë. Ata u përballën me vështirësi në transport, duke paguar deri në 50 euro për furgonë privatë për të shkuar në Rashkë. Përfundimisht, ata arritën të hapnin llogari për të dërguar para direkt nga Serbia, por bankat ngarkojnë një tarifë mujore prej dhjetë eurosh, së bashku me kosto shtesë të mirëmbajtjes së llogarisë. Ky sistem ka shtuar barrë financiare, veçanërisht për ata në situata të vështira, dhe ka paraqitur sfida në qasje në medikamente të nevojshme, pavarësisht se përfundimisht zgjidhi disa nga problemet fillestare.

Çështjet ose përmirësimet e shfaqura së fundmi: Në vitin 2024, komuniteti goran është përballur me disa sfida të rëndësishme. Disa grupe të shqiptarëve të Kosovës, veçanërisht nga rajoni i Opojës në Dragash, kanë ushtruar presion përmes mediave sociale, duke bërë akuza të sajura dhe duke krijuar një atmosferë frike. Kjo ka kontribuar në emigrimin e më shumë se 30% të popullsisë gorane që nga viti 2011, siç vlerësohet nga të anketuarit për këtë raport, me shumë që janë larguar për shkak të mungesës së mbrojtjes politike, ekonomike dhe sociale. Dhuna në familje mbetet një problem serioz, me përgjigje joefektive të policisë dhe gjyqësorit, e përkeqësuar nga shumë zyrtarë goran të policisë që janë bërë pjesë e një sistemi që nuk arrin t'i adresojë këto probleme. Fermerët në rajon gjithashtu përballen me mungesën e subvencioneve dhe mbështetjes, duke bërë që disa të konsiderojnë shitjen e bagëtive të tyre dhe të largohen.

Përfaqësimi Politik dhe Avokimi: Përfaqësuesit politikë kanë qenë kryesisht joefektivë në avokimin për të drejtat dhe mirëqenien e komunitetit goran. Komuniteti ndihet i braktisur, me partitë politike të paimpërsuara ose të pavullnetshme për të zgjidhur problemet e tyre, duke lënë remitencat nga diaspora si burimin e vetëm të mbështetjes. Kjo situatë pasqyron një deficit të thellë në përfaqësimin politik dhe mbrojtjen institucionale për goranët.

Rekomandimet

- E udhëhequr nga Ministria e Drejtësisë, Qeveria e Kosovës duhet të forcojë mbrojtjen kundër dhunës në familje dhe të sigurojë mbrojtje më të mirë për pjesëtarët e komunitetit goran që janë të rrezikuar.
- Institucionet qendrore të Kosovës duhet të fuqizojnë kornizën ligjore për të parandaluar përvetësimin e paligjshëm të tokës dhe për të përmirësuar proceset gjyqësore për mosmarrëveshjet pronësore.
- Qeveria e Kosovës duhet të përmirësojë mundësitë e punësimit për të rinjtë goranë duke decentralizuar qasjen në programet e trajnimit dhe punësimit të sponsorizuara nga shteti.
- Qeveria e Kosovës duhet të ofrojë subvencione më të mira bujqësore dhe mbështetje të synuar ekonomike për të mbështetur bizneset lokale bujqësore dhe blegtorale, si dhe të forcojë monitorimin e fondeve publike për të siguruar shpërndarje të drejtë për bizneset dhe familjet gorane.
- Ministria e Arsimit duhet të përmirësojë infrastrukturën shkollore dhe të sigurojë qasje në materiale moderne arsimore, duke përfshirë burimet në gjuhën serbe/boshnjake.
- Ofrimi i shërbimeve në gjuhën serbe dhe boshnjake nga institucionet e Kosovës duhet të jetë më sistematik dhe i bazuar në një politikë konkrete administrative, në vend që të jetë ad hoc. Rekomandimet e Komisionerit për Gjuhë të Kosovës duhet të respektohen në menyrë më strikte.
- Qeveria e Kosovës, rregullatorët e medias dhe shoqëria civile duhet të angazhohen në luftimin e kërcënimeve të nxitura nga mediat sociale kundër individëve dhe komuniteteve gorane përmes angazhimit të komunitetit dhe fushatave për ngritjen e vetëdijes.

Komunitetet Rome, Ashkali dhe Egjiptiane ⁴⁴

⁴⁴ Vlerësimet e mëparshme të çështjeve të komuniteteve janë të disponueshme nga raporti mbi "Vlerësimin e Statusit të të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë në Kosovë: Udhërrëfyesi për Përmirësimin e të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë", nga AKTIV: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

⁴⁵ Shihni raportin në: https://api.raportodiskriminimin.org/uploads/documents_publications/f6afcf78-fe49-4940-ba51-b4a51a3895e8.pdf

Qasja në shërbime dhe integrimi socio-ekonomik: Siç është vënë në dukje nga të anketuarit për këtë raport dhe siç është gjetur në raporte të tjera mbi çështjet e komunitetit, Komunitetet rome, ashkali dhe egjiptiane të Kosovës përballen me sfida të rëndësishme socio-ekonomike, duke përfshirë qasjen e kufizuar në arsim, kujdes shëndetësor dhe shërbime sociale. Përpjekjet për integrim shpesh janë të pamjaftueshme, duke u mbështetur shumë në projekte afatshkurtra, të financuara nga jashtë, në vend të mbështetjes afatgjatë dhe sistematike nga institucionet lokale dhe qendrore. Mungojnë strategjitë gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme për zhvillimin e komunitetit, duke çuar në humbjen e progresit pasi të mbarojë financimi i jashtëm. Diskriminimi, pengesat administrative dhe një ndarje midis sistemeve të shërbimeve të Kosovës dhe Serbisë e përkeqësojnë situatën. Përveç kësaj, shkalla e braktisjes së shkollës së mesme dhe mundësitë e kufizuara të punësimit kontribuojnë më tej në paqëndrueshmërinë socio-ekonomike. Gjatë vitit 2024, Qeveria e Kosovës publikoi një raport ⁴⁵ mbi zbatimin e Strategjisë së saj për Komunitetet Rome dhe Ashkali të Kosovës. Raporti vuri në dukje përmirësime në aspektin e integritetit të tyre, në veçanti kuotat e punësimit, mbështetjen nga Ministria e Arsimit për arsimin e tyre dhe zgjidhjen e më shumë se 10 rasteve të diskriminimit të raportuara përmes platformës kombëtare për mbrojtjen nga diskriminimi. Shfrytëzimi i fëmijëve për punë dhe lypje është veçanërisht i lartë në mesin e pjesëtarëve të këtyre komuniteteve.

Iniciativa të rëndësishme për të përmirësuar qasjen e tyre në institucione, shëndetësi, ekonomi, punësim: Ekzistojnë disa iniciativa që synojnë përmirësimin e qasjes në institucione, shëndetësi, ekonomi dhe punësim për komunitetet jo-shumicë, pjesërisht si rezultat i Strategjisë së Qeverisë, por kryesisht nga iniciativa të bazuara në projekte pa mbështetje të përhershme. Këto iniciativa shpesh financohen nga organizata ndërkombëtare dhe OJQ-të, me përfshirje të kufizuar nga institucionet qeveritare lokale dhe qendrore. Ndërsa ekzistojnë plane qeveritare, siç janë veprimi afirmativ për punësim dhe një kuotë prej 10% për komunitetet pakicë, zbatimi i tyre praktik është i pamjaftueshëm. Masat e miratuara nga qeveria, veçanërisht pas pandemisë, ndonjëherë janë të motivuara politikisht dhe nuk janë të përshtatura për nevojat specifike të komuniteteve rome, ashkali dhe egjiptiane, gjë që kufizon efektivitetin e tyre në krijimin e ndryshimeve pozitive afatgjata. Shkalla e vdekshmërisë foshnjore midis këtyre komuniteteve është më e lartë se mesatarja e Kosovës, e ndikuar nga statusi i tyre socio-ekonomik dhe qasja në objektet e kujdesit shëndetësor.

Modelet e diskriminimit: Përfaqësuesit e komunitetit shpjeguan se diskriminimi ndaj komuniteteve rome, ashkali dhe egjiptiane është shpesh institucional dhe sistemik, me mungesë të diskriminimit pozitiv ose masave proaktive për të mbështetur grupet e cënueshme. Ai manifestohet në sektorë të ndryshëm si arsimi, mediat dhe punësimi, me gjuhën e urrejtjes që është bërë gjithashtu më e përhapur në vitet e fundit. Ndërsa institucionet pritet të mbrojnë komunitetet minoritare, ato shpesh dështojnë ta bëjnë këtë në mënyrë efektive, duke i lënë grupet e marginalizuara të ndihen si qytetarë të dorës së dytë. Në vendin e punës, komunitetet rome, ashkali dhe egjiptiane përballen me pengesa, ndonëse ka pasur disa përmirësime të vogla ende ka raste individuale të diskriminimit që nxjerrin në pah problemet e vazhdueshme. Komunitetet rome, ashkali dhe egjiptiane, në veçanti, vuajnë nga mungesa e infrastrukturës bazë, e cila përforcon më tej marginalizimin e tyre. Edhe pse institucionet kanë filluar të ndërmarrin disa hapa, siç janë krijimi i platformave për raportimin anonim të diskriminimit, këto përpjekje mbeten të pamjaftueshme për të adresuar sfidat më të gjera dhe ato sistematike.

Program i ri institucional i rëndësishëm për komunitetet që u shfaq në vitin 2024: Në vitin 2024, nuk ka pasur ndryshime të rëndësishme pozitive për komunitetet rome, ashkali dhe egjiptiane. Situata ekonomike mbetet sfiduese, me shumë prej tyre që ende mbështeten në punë informale me të ardhura të ulëta, siç është mbledhja e lëndëve të para sekondare ose lypja. Pavarësisht përpjekjeve për të zbatuar programe, të tilla si kuota prej 10% e punësimit, këto nuk janë zbatuar në mënyrë efektive dhe mungesa e mbështetjes konkrete institucionale vazhdon. Nuk ka programe ose zhvillime të reja të rëndësishme që do të përmirësonin ndjeshëm jetesën ose integrimin socio-ekonomik të këtyre komuniteteve. Stabiliteti ekonomik, i cili mbetet një çështje kyçe, është ende i paarrtshëm për shumë njerëz, dhe pa këtë stabilitet, situata e përgjithshme për këto komunitete nuk ka parë përmirësim të ndjeshëm.

Vlerësimi i efikasitetit të mekanizmave kundër diskriminimit: Në vitin 2024, efektiviteti i mekanizmave kundër diskriminimit mbetet i kufizuar, kryesisht për shkak të mungesës së ngritjes së vetëdijes për të drejtat dhe frikës nga pasojat. Shumë qytetarë nuk janë të njohur me të drejtat e tyre ligjore ose me kornizën kundër diskriminimit, gjë që e bën të vështirë për ta që të identifikojnë kur diskriminohen. Edhe kur ndodh diskriminimi, njerëzit shpesh zgjedhin të mos e raportojnë atë nga frika se mos shkaktojnë ndërlikime ose të përballen me vështirësi të mëtejshme. Për shembull, individët që nuk janë të rrjedhshëm në gjuhët lokale (shqip ose serbisht) mund të mos marrin shërbime në gjuhën e tyre ose të mos kenë qasje në përkthyes, megjithatë ata shpesh heshtin për të shmangur konfrontimin. Kjo mungesë e ngritjes së vetëdijes dhe ngurrimi për të folur hapur përjetëson një cikël ku diskriminimi nuk raportohet dhe nuk zgjidhet.

Arsimi: Në vitin 2024, arsimi për komunitetet rome, ashkali dhe egjiptiane ka parë njëfarë progresi, me më shumë të rinj që mbarojnë shkollën e mesme dhe ndjekin universitetet. Kjo ishte pjesërisht rezultat i bursave të ofruara nga qeveria e Kosovës për arsim të mesëm të lartë që ndihmojnë pjesëtarët e komunitetit me shpenzimet që lidhen me shkollimin jashtë vendbanimit të tyre. Megjithatë, shkalla e lartë e braktisjes së shkollës, diskriminimi i hapur ose i fshehtë, martesat e hershme dhe varfëria vazhdojnë të ndikojnë në arsimin e këtyre komuniteteve më shumë se çdo komuniteti tjetër në Kosovë, duke përfshirë edhe shkollat e udhëhequra nga Serbia të cilat i ndjekin një pjesë e komunitetit rom. Edhe pse mësimet në gjuhën rome ofrohen në Prizren dhe disa zona të tjera përmes iniciativave ndërkombëtare, ato mbeten zgjedhore dhe nuk zbatohen gjerësisht. Tekstet shkollore ekzistojnë, por arsimi në gjuhën rome është i pazhvilluar dhe shumë komuna nuk kanë integrim të duhur. Këto çështje kontribuojnë në shkallë të ulët të përfundimit të shkollës së mesme dhe perspektiva të kufizuara në karrierë për romët e arsimuar.

Dokumentet civile dhe regjistrimi civil: Në vitin 2024, komunitetet rome, ashkali dhe egjiptiane në Kosovë vazhdojnë të përballen me sfida të konsiderueshme me regjistrimin civil dhe marrjen e dokumenteve thelbësore.⁴⁶ Siç vlerësuan të anketuarit, rreth 560 romë në komuna të ndryshme nuk kanë dokumente të identifikimit ose përballen me vështirësi në marrjen e tyre, veçanërisht familjet e kthyer nga Maqedonia e Veriut që përballen me dokumente të humbura ose të shkatërruara. Procesi administrativ është i ndërlikuar dhe shumë pjesëtarë të komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptianë përballen me pengesa gjuhësore, injorancë ligjore dhe diskriminim kur kërkojnë ndihmë. Një rregull i ri që kërkon një adresë të regjistruar për të marrë një kartelë identiteti e përkeqëson më tej situatën, pasi shumë pjesëtarë të këtyre komuniteteve nuk kanë një adresë të përhershme. Këto çështje pengojnë qasjen e tyre në të drejtat themelore, punësim, arsim dhe kujdes shëndetësor, duke theksuar nevojën urgjente për reforma sistematike.

⁴⁶ Shih raportin vjetor të Avokatit të Popullit të Kosovës në: <https://oik-rks.org/en/2025/03/28/the-ombudsperson-submitted-the-annual-report-for-2024-to-the-assembly-of-the-republic-of-kosovo/>

⁴⁷ Shihni për shembull një incident të kohëve të fundit të këtij lloji të raportuar gjerësisht nga mediat e Kosovës, dhe të dënuar në mënyrë të veçantë nga aktorët kryesorë shoqërorë: <https://kossev.info/en/u-obilicu-napadnut-15-godisnji-fudbaler-za-vreme-utakmice-uhapsen-osumnjiceni-napadac/>

Situata e banimit: Në vitin 2024, situata e banimit për shumë pjesëtarë të komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian mbetet sfiduese. Megjithëse ekzistojnë disa programe sociale që synojnë ofrimin e apartamenteve për familjet e cënueshme, përfshirë romët, ashkalinjtë dhe egjiptianët, iniciativa të tilla nuk janë të përhapura në të gjitha komunat. Pavarësisht përpjekjeve të mëparshme, si strategjia e banimit social e zhvilluar gjatë mandateve të mëparshme qeverisëse, përmirësimet në terren kanë qenë të kufizuara. Shumë romë, ashkali dhe egjiptianë ende jetojnë në kushte të këqija, shpesh në vendbanime të ndara dhe joformale ku ju mungon infrastruktura bazë si uji i pijshëm, kanalizimet dhe banimi i ligjshëm. Përveç kësaj, shumë familje banojnë në tokë në pronësi publike ose tokë me pronësi të paqartë, duke e ndërlikuar më tej situatën e tyre të banimit.

Shqetësimet që lidhen me pronën ose sigurinë: Shqetësimet që lidhen me pronën për komunitetet rome, ashkali dhe egjiptiane në vitin 2024 përfshijnë probleme me dokumentacionin e pronësisë. Siç raportohet nga të anketuarit, shumë prej tyre kanë në pronësi prona, por u mungon dokumentacioni i duhur për të vërtetuar pronësinë, me kontratat e vjetra që shpesh janë të pavlefshme, gjë që krijon sfida të konsiderueshme. Lidhur me sigurinë, situata e përgjithshme është përgjithësisht e qetë. Shqetësimet më të dukshme të sigurisë për komunitetin vijnë nga incidente periodike të motivuara nga paragjykimet, siç janë sulmet ndaj të rinjve nga komunitetet. ⁴⁷

Heqja e dinarit dhe mbyllja e institucioneve serbe në Kosovë: Heqja e Dinarit dhe mbyllja e institucioneve serbe ka ndikuar rëndë te rreth 5,000 njerëz në zonat si Obiliqi, Graçanica, Fushë Kosova dhe Lipjani, të cilët mbështeten në ndihmën sociale, pensionet dhe pagat serbe. Grupet e cënueshme, siç janë nënat beqare dhe personat me aftësi të kufizuara, përballen me vështirësi në rritje në qasjen në këto përfitime, veçanërisht pasi sistemi i ri ua vështirëson atyre udhëtimin në qytetet serbe ngjitur me zonat e Kosovës për të tërhequr para. Kjo i ka përkeqësuar kushtet e tyre tashmë të vështira të jetesës.

Përfaqësimi Politik dhe Avokimi: Të anketuarit kanë vënë në dukje se përfaqësuesit politikë përballen me sfida të konsiderueshme në avokimin për të drejtat e këtyre komuniteteve. Ekziston një mungesë e përgjithshme e përfaqësimit efektiv, me disa politikanë që nuk janë në gjendje të përfaqësojnë plotësisht interesat e komunitetit për shkak të presioneve politike dhe mbështetjes së kufizuar. Edhe pse disa përpiqen të avokojnë për komunitetet e tyre, ndikimi i tyre shpesh është i kufizuar dhe komunitetet minoritare kanë qasje të kufizuara te vendimmarrësit.

Rekomandimet

- Qeveria e Kosovës duhet të rrisë buxhetimin dhe përpjekjet për zbatimin e Strategjisë Kombëtare për Romët dhe Ashkalinjtë e Kosovës në të gjitha aspektet e saj, si dhe të zhvillojë programe më afatgjata socio-ekonomike të mbështetura institucionalisht.
- Komuniteti i donatorëve duhet ta zgjerojë mbështetjen e tij për mbështetjen socio-ekonomike dhe integrimin e këtyre komuniteteve, në veçanti për të zhvilluar më shumë financim të përshtatur sipas nevojave të tyre përmes konsultimit me shoqërinë civile.
- Institucionet qendrore të Kosovës duhet ta zbatojnë plotësisht kuotën prej 10% të punësimit të pakicave në institucionet publike dhe të sigurojnë monitorim efektiv të praktikave të punësimit.
- Institucionet qendrore dhe komunale duhet të kenë politika dhe buxhete më të synuara për të përmirësuar infrastrukturën në zonat rome, ashkali dhe egjiptiane, duke siguruar qasje në ujë të pastër, sisteme të kanalizimit dhe strehim të përshtatshëm.
- Autoritetet qendrore të Kosovës duhet të përmirësojnë dhe të përshtatin procedurat e regjistrimit civil për të zvogëluar pengesat administrative për marrjen e dokumenteve të identifikimit.
- Institucionet qendrore të Kosovës, organizatat dhe donatorët ndërkombëtarë, si dhe shoqëria civile, duhet të forcojnë fushatat për ngritjen e vetëdijes për ligjet kundër diskriminimit dhe të krijojnë mekanizma raportimi të qasshëm për të inkurajuar individët e prekur që të kërkojnë drejtësi.

⁴⁸ Vlerësimet e mëparshme të çështjeve të komuniteteve janë të disponueshme nga raporti mbi "Vlerësimin e Statusit të të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë në Kosovë: Udhërrëfyese për Përmirësimin e të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë", nga AKTIV: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

Gjuha dhe Arsimi: Përpjekjet për të përmirësuar arsimin në gjuhën boshnjake kanë arritur përparim të dukshëm. Programi i Balkanistikës, i themeluar në Universitetin e Prishtinës në vitin 2021, ka vazhduar të ekzistojë, duke ofruar kurse në gjuhët zyrtare, përfshirë gjuhën boshnjake. Kjo iniciativë ka qenë e dukshme në promovimin e shumëgjuhësisë dhe nxitjen e kohezionit social midis komuniteteve të ndryshme në Kosovë. Përveç kësaj, Qendra e Gjuhëve e lidhur me programin ofron shërbime të arsimimit gjuhësor, certifikimit dhe përkthimit, duke mbështetur më tej nevojat gjuhësore të komunitetit boshnjak. Megjithatë, sfidat vazhdojnë në sigurimin e disponueshmërisë së vazhdueshme të teksteve shkollore dhe zgjerimin e ofertave të kurseve në nivelet e mesme dhe të larta në zonat me shumicë boshnjake. Disa shkolla që ofrojnë arsim në gjuhën boshnjake nuk kanë staf të mjaftueshëm dhe në disa raste ambiente për këtë qëllim. Prindërit e fëmijëve që ndjekin programin e gjuhës boshnjake në shkollën e mesme kryesore të Prishtinës kanë shprehur shqetësimin e tyre në këtë drejtim vitet e fundit. Adresimi i këtyre çështjeve mbetet thelbësor për fuqizimin e komunitetit boshnjak përmes arsimit.

Qasja në Shërbime në Gjuhën Boshnjake: Pavarësisht iniciativave të vazhdueshme, mbeten pengesa të konsiderueshme në qasje në shërbime dhe informacion në gjuhën boshnjake. Çështjet strukturore që lidhen me zbatimin e rregulloreve shumëgjuhëshe vazhdojnë të pengojnë aftësinë e komunitetit për të marrë shërbime të përshtatshme. Ngjashëm me gjuhen serbe, ofrimi i shërbimeve në gjuhën boshnjake (ose serbishten, e cila është e ngjashme me boshnjakishten dhe mund të përdoret për ndërveprim me boshnjakët) është i paqëndrueshëm dhe shpesh varet nga faktorë të rastësishëm (si p.sh. disa pjesëtarë të stafit e flasin atë) sesa nga zgjidhjet sistematike. Veçanërisht, mungesa e përkthimit simultan ose konsektiv në gjuhën boshnjake gjatë procedurave gjyqësore është një shqetësim i veçantë.

Përfaqësimi Politik: Të anketuarit besojnë se partitë politike që përfaqësojnë komunitetin boshnjak duhet të zhvillojnë një qasje më të unifikuar. Kjo përfshin identifikimin dhe priorizimin e çështjeve kryesore për avokim kolektiv si në nivelin lokal ashtu edhe në atë qendror të qeverisjes. Një unitet i tillë është jetik për adresimin efektiv të nevojave të komunitetit dhe për të siguruar që interesat e tyre përfaqësohen në proceset e hartimit të politikave. Lidhur me përfaqësimin, i rëndësishëm ishte fakti që qeveria e udhëhequr nga Kryeministri Albin Kurti (e formuar në vitin 2021) emëroi një politikane boshnjake të Kosovës (Emilija Redžepi) në nivelin e zëvendëskryeminstres, niveli më i lartë ndonjëherë për ndonjë përfaqësues nga komunitetet jo-shumicë përveç serbëve të Kosovës.

⁴⁹ Platforma e mësimi të gjuhëve VocUp në Kosovë u iniciua nga Qendra për Iniciativa Sociale (CSI), një organizatë joqeveritare me seli në Mitrovicën e Veriut. Programi u zhvillua me mbështetjen e Organizatës Ndërkombëtare për Migrim (IOM), Misionit të Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK) dhe Ambasadës Britanike në Pristinë.

Zhvillimi Ekonomik dhe Infrastruktura: Rritja e mundësive ekonomike dhe përmirësimi i infrastrukturës në zonat e banuara kryesisht nga boshnjakët janë faktorë thelbësorë të qëndrueshmërisë së tyre në Kosovë. Investimet në infrastrukturën rrugore janë veçanërisht të rëndësishme për të lehtësuar lëvizshmërinë dhe aktivitetet ekonomike. Agjenda e Reformës së Kosovës pranon se infrastruktura e pamjaftueshme paraqet sfida për zhvillimin ekonomik, duke nënvizuar nevojën për investime të synuara për t'i transformuar këto sfida në mundësi të rritjes.

Angazhimi i Komunitetit dhe Kohezioni Social: Iniciativat që synojnë nxitjen e kohezionit social përmes mësimi të gjuhëve kanë qenë me ndikim. Programet si VocUp ⁴⁹, një platformë online për të mësuar gjuhen shqipe dhe serbe, ka kapërcyer ndarjet gjuhësore dhe ka promovuar mirëkuptimin e ndërsjellë midis komuniteteve të ndryshme në Kosovë. Përpjekjet e tilla janë thelbësore në ndërtimin e besimit dhe lehtësimin e dialogut ndëretnik.

Rekomandimet

→ Ofrimi i shërbimeve në gjuhën serbe dhe boshnjake nga institucionet e Kosovës duhet të jetë më sistematik dhe i bazuar në një politikë konkrete administrative, në vend që të jetë ad hoc. Rekomandimet e Komisionerit për Gjuhë të Kosovës duhet të respektohen në mënyrë më rigoroze.

→ Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit duhet të zgjerojë programet arsimore në gjuhën boshnjake dhe të ofrojë tekste shkollore për të gjitha nivelet e shkollimit, si dhe të ofrojë mbështetje shtesë për të rritur praninë e stafit mësimdhënës të kualifikuar dhe përshtatshmërinë e ambienteve mësimore.

→ Autoritetet qendrore dhe komunale të Kosovës duhet të rrisin investimet në infrastrukturën rrugore në zonat me shumicë boshnjake dhe të zhvillojnë programe ekonomike të synuara për ndërmarrësit, fermerët dhe të rinjtë boshnjakë.

⁵⁰ Vlerësimet e mëparshme të çështjeve të komuniteteve janë të disponueshme nga raporti mbi "Vlerësimin e Statusit të të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë në Kosovë: Udhërrëfyese për Përmirësimin e të Drejtave të Komuniteteve Jo-Shumicë", nga AKTIV: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

⁵¹ Shih për shembull këtë raport mediatik: <https://kosovapress.com/en/eng/the-students-of-the-turkish-community-have-not-yet-received-all-the-textbooks-compiled-according-to-the-new-curriculum>.

⁵² Shihni më shumë në: <https://tika.gov.tr/en/tikas-support-for-turkish-education-in-kosovo/>

Qasja në Gjuhë: Qasja në materialet zyrtare në gjuhën turke mbetet një shqetësim në komunat ku komuniteti turk përfaqëson një pjesë të konsiderueshme të popullsisë. Gjuha turke është në përdorim zyrtar në komunat e Prizrenit dhe të Mamushës, dhe në përdorim zyrtar të kufizuar në Gjilan, ndërsa autoritetet komunale në Mitrovicën e Veriut dhe Lipjan kanë nisur kohët e fundit një proces që mund të çojë në njohjen e një forme të statusit formal të gjuhës. Megjithatë, vazhdonë të ketë boshllëqe në disponueshmërinë e përkthyesve dhe përkthimeve në kohë të dokumenteve zyrtare. Informacioni dhe shërbimet publike në gjuhët turke, siç përcaktohet me ligj, duhet të ofrohen në mënyrë më të qëndrueshme.

Materiale arsimore dhe mësimore: Mungesa e teksteve shkollore në gjuhën turke si në shkollat fillore ashtu edhe në ato të mesme mbetet problem kyç. ⁵¹ Ndërkohë që janë bërë përpjekje për të forcuar bashkëpunimin me institucionet arsimore në Turqi, këto nisma ende nuk e kanë përmbushur plotësisht kërkesën për materiale mësimore cilësore. Në vitin 2024, Agjencia Turke për Bashkëpunim dhe Koordinim (TIKA) përfundoi rinovimin e Departamentit të Gjuhës dhe Letërsisë Turke në Fakultetin e Filologjisë, Universiteti Hasan Prishtina (i Prishtinës), duke përmirësuar mjediset e arsimit të lartë për studentët turqishtfolës. Megjithatë, nevojiten investime të mëtejshme për të ofruar burime gjithëpërfshirëse arsimore në të gjitha nivelet. ⁵²

Punësimi dhe përfshirja ekonomike: Papunësia e të rinjve brenda komunitetit turk vazhdon të jetë një sfidë, duke kontribuar në migrimin jashtë vendit. Sigurimi i qasjes së barabartë në këto mundësi për komunitetin turk kërkon politika të synuara të punësimit. Forumi Ekonomik Kosovë-Turqi i mbajtur në vitin 2024 nxiti bashkëpunimin dypalësh të biznesit, duke krijuar perspektiva të reja për integrimin ekonomik dhe krijimin e vendeve të punës. Iniciativat e qëndrueshme të punësimit mbeten një përparësi për adresimin e pabarazive ekonomike brenda komunitetit.

Promovimi kulturor dhe angazhimi i komunitetit: Organizatat joqeveritare (OJQ) dhe shoqatat nga komuniteti turk luajnë një rol vendimtar në ruajtjen dhe promovimin e gjuhës, kulturës dhe identitetit turk. Në vitin 2024, thirrjet e rregullta, të tilla si ato nga Zyra për Çështjet e Komunitetit, kanë vazhduar, në mbështetje të këtyre organizatave për të rritur angazhimin e tyre përmes iniciativave kulturore dhe arsimore. Qasja në grante nga burimet lokale, qendrore dhe ndërkombëtare është thelbësore për zgjerimin e shtrirjes dhe ndikimit të këtyre aktiviteteve në të gjithë Kosovën. Rritja e dukshmërisë së trashëgimisë turke mund të nxisë një kohezion dhe njohje më të madhe sociale brenda shoqërisë së gjerë të Kosovës.

Rekomandimet:

- Qeveria e Kosovës dhe autoritetet përkatëse komunale duhet të sigurojnë përdorimin e vazhdueshëm të gjuhës turke në komunat ku ajo është në përdorim zyrtar.
- Qeveria e Kosovës duhet të sigurojë fonde të shtuara për shërbimet e përkthimit për gjuhën turke, në mënyrë që të punësojë më shumë interpretë dhe përkthyes për institucionet publike. Politika shumëgjuhëshe në Kosovë duhet të zbatohet në mënyrë më të qëndrueshme dhe sistematike. Kuotat për folësit e turqishtes duhet të vendosen në institucionet kryesore qendrore dhe lokale ku ky komunitet jeton dhe merr shërbime.
- Qeveria e Kosovës duhet të zgjerojë fondet për tekstet shkollore në gjuhën turke, në partneritet me Ministrinë e Arsimit të Turqisë dhe organizata si TİKA, për të ofruar materiale mësimore me cilësi të lartë në të gjitha nivelet.
- Qeveria e Kosovës duhet të zgjerojë trajnimin e mësuesve për të gjitha komunitetet jo-shumicë dhe të krijojë programe bursash dhe trajnimi për edukatorët për të përmirësuar standardet e mësimdhënies.
- Qeveria e Kosovës duhet të zhvillojë programe të synuara për punësim për komunitetin turk, duke përfshirë krijimin e kryerjes së praktikave, vendeve të punës si nxënës dhe trajnimeve në punë për të rinjtë turqishtfolës në sektorët prioritarë. Gjithashtu, mund të ofrohen stimuj për bizneset që punësojnë të rinj nga komuniteti. Grantet e biznesit dhe mundësitë e mikrofinancimit duhet të zgjerohen.
- Qeveria e Kosovës dhe komuniteti i donatorëve duhet të mbështesin qendrat kulturore turke, OJQ-të dhe iniciativat mediatike për të ruajtur trashëgiminë dhe gjuhën, si dhe të promovojnë iniciativat ndërkomunitare, siç janë festivalet multikulturore, programet e shkëmbimit të gjuhëve dhe fushatat mediatike për të rritur kohezionin social.
- Institucionet qendrore të Kosovës duhet të vendosin dënime më të rrepta për gjuhën e urrejtjes në internet, duke përfshirë atë që synon komunitetet etnike, dhe të forcojë monitorimin dixhital përmes një njësie të dedikuar për monitorimin kibernetik brenda zbatimit të ligjit. Puna me platformat e mediave sociale duhet gjithashtu të përmirësohet për të hequr përmbajtjen e gjuhës së urrejtjes dhe për të promovuar verifikimin e fakteve të informatave.
- TİKA dhe donatorët e tjerë duhet t'i japin përparësi mbështetjes për përmirësimet e lartpërmendura, veçanërisht në aspektin e gjuhës, teksteve shkollore dhe mundësive ekonomike.

